TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ALMANYA'DA KİLİSE-DEVLET İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Elif ALTUN

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)

ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ALMANYA'DA KİLİSE-DEVLET İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Elif ALTUN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa ERDEM

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

Elif ALTUN

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ALMANYA'DA KİLİSE-DEVLET İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa ERDEM

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi: …./…./….

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(……/……/2…..…)

Elif ALTUN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**
ÖNSÖZ ..... **III**
GİRİŞ **1**
I- DİN-DEVLET İLİŞKİLERİYLE İLGİLİ TEMEL KAVRAM VE TANIMLAR 1
II- AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DİN-DEVLET İLİŞKİLERİNE YAKLAŞIMI 7

1. BÖLÜM **13**
AVRUPA BİRLİĞİ ÖNCESİ DÖNEMDE ALMANYA'DA KİLİSE - DEVLET İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ **13**
I. ALMANYA TARİHİ SÜRECİ İÇERİSİNDE YAŞANAN DİNİ-SİYASİ TECRÜBELER 13
A) Ortaçağ ve Protestan Reformasyonu Dönemi(1300-1800) 14
B) 1815 Viyana Kongresi Dönemi ve Birinci Dünya Savaşı Arası Dönem ((1815-1918) 15
C) Weimar Cumhuriyeti Dönemi (1919-1933) 18
D) Nazi Dönemi (1933-1945) 21
E) İkinci Dünya Savaşı Sonrası ve Avrupa Birliği Dönemi (1945-20..) 23
II. KATOLİK KİLİSESİ UYGULAMALARI VE ALMANYA'NIN TUTUMU 27
III. PROTESTAN KİLİSESİ UYGULAMALARI VE ALMANYA'NIN TUTUMU 29

2. BÖLÜM **33**
AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM SÜRECİ SONUNDA ALMANYA'DA KİLİSE-DEVLET İLİŞKİLERİ **33**
I. DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ALMANYA'DA HUKUKİ DURUM 33
A) Din ve Vicdan Özgürlüğü 33
B) Dinde Zorlama 33
C) Din, Devlet ve Kilise 34
D) Dini Cemaat ve Cemiyetler 34

E) Din Eğitimi ve Öğretimi Hakkı 34
F) Kamuda Din Hizmeti 34
G) Yemin 35
H) Pazar ve Tatil Günleri 35
II. DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ALMANYA'DA KİLİSELERİN DURUMU 35
A) Ahlaki Otorite Olarak Kiliseler 36
B) Kiliselerin Hukuki Statüsü 37
C) Kiliseleri Tanımanın Ekonomik ve Sosyal İçeriği 38
D) Kiliselerin Mülkiyetinin Korunması ve Vergi 38
E) Kiliseler ve Çalışma Yasası 39
F) Eğitim Sisteminde Kiliseler 41
G) Kiliselerin Siyasi Etkisi 42
III. DİN-DEVLET İLİŞKİ MODELLERİ VE ALMANYA'DA UYGULANAN ÖRNEKLER 44
A) Birinci Model: 'Kilise ve Devlet'in Tamamen Birbirinden Ayrılması' 44
B) İkinci Model: 'Hakim Bir Konuma Sahip Resmi Kilise Modeli' 45
C) Üçüncü Model: 'Plüralist-Yapısalcı Plüralist Model' 46
IV. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DİN İLE İLGİLİ GENEL UYGULAMA VE KARARLARI 48
A) Amsterdam Kiliseler Deklarasyonu 48
B) Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 50
C) Avrupa Birliği Anayasası 55
V. ALMANYA VE AVRUPA BİRLİĞİ İÇİNDE YAŞANAN DİN İLE İLGİLİ BAZI TARTIŞMA VE SORUNLAR 57

SONUÇ 66
KAYNAKÇA 69
ÖZET 76
ABSTRACT 77

ÖNSÖZ

Din, hemen her toplumun vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Dinin toplumsal kuralları belirlemedeki rolü ve önemi, onun toplumdaki ağırlığını ortaya koymaktadır. Bu noktada toplum içindeki din ve aynı zamanda devletin kalıcı varlığı ve gücü, din ve devletin birbirleriyle nasıl ilişkilendirileceği sorununu da gündeme getirmiştir.

Din ve devletin birbirleriyle nasıl daha uyumlu bir ilişki içinde olabileceği meselesi uzun zamandır tartışılmaktadır. Bu soruya cevap aramak amacıyla modern, liberal ve istikrarlı olma niteliğine sahip Batı ülkelerinin demokrasilerine daha yakından bakılınca, Batı demokrasilerindeki farklı modellerle karşılaşılır. Bu demokrasiler arasından ise, geçmişten günümüze aydınlanmacı liberal hareketleri, Kilise-Devlet ilişkilerine dair tecrübeleri ve bu anlamda kendine özgü yapısıyla dikkat çeken Almanya örneği, araştırmamızın temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Almanya örneğine yönelttiğimiz sorulardan bazıları ise şöyledir: Almanya demokrasisi, sosyal devlet olmanın verdiği konum itibariyle dini aykırıklıklara nereye kadar hoşgörülü davranabilmektedir? Bunun yanında Almanya, kültürel normları oluşturan değer ve inançları, olumlu olabilecek yansımaları sebebiyle de, dini inanç ve gelenekleri destekleyip teşvik etmekte midir? gibi…

Bu çerçevede, Almanya'da Kilise-Devlet ilişkilerinin dayandığı temel prensipler; tarafsızlık, negatif ve pozitif özgürlük olarak din özgürlüğü ve birlikteliktir. Almanya, Kilise ve Devleti; birbirlerini tamamiyle dışlayan veya birbirlerinden ayrılmış kurumlar olarak değil, birbirleriyle dayanışma içinde toplumun istikrarına ve refahına katkıda bulunabilecek ortaklar olarak algılar. Din-devlet ilişkileri bakımından Avrupa'nın belirgin örneklerinden biri olan Almanya'da devletin dini ve milli bir kilisesi yoktur. Ancak Almanya laik olarak ele alınsa bile devlet dinden tamamen ayrılmamıştır. Gerçekte devletin temeli dine dayanmasa bile geçmişte Federal Alman

Anayasası'nın girişinde yer aldığı gibi: "Tanrı ve insanlar karşısındaki sorumluluğunun bilincinde olan Alman Halkı" ifadeleri de mevcuttur. Federal düzeyde, temel anayasada görülen bu ifade, Eyalet Anayasalarında da bölgelerin değişen, herhangi bir dine inananların çoğunluğuna göre benzer şekilde yerini bulur. Bu bakımdan, Almanya'da, ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre uygulanan bir laiklik problemi yoktur. Almanya'da Din-Devlet ilişkileri, toplumun sosyal çalkantılarını önleyecek şekilde halkın inanç ve istekleri dikkate alınarak şekillendirilmeye çalışılır.

Çalışmamızda öncelikle din, devlet ve kilise gibi konuyla ilgili kavramlara yer verdik. Birinci bölümde tarihi süreç içerisinde Almanya'nın Kilise-Devlet ilişkilerini inceledik. Bununla beraber Katolik ve Protestan Kiliselerinin yaklaşımına da yer vermiş olduk. İkinci bölümde Avrupa Birliği üyeliği sonrasında Almanya'da Kilise-Devlet ilişkilerinin hukuki, siyasi ve dini boyutlarını ele aldık. Din-devlet ilişki modellerine de değindikten sonra Avrupa Birliği'nin bu konudaki uygulama ve kararlarını, ayrıca yaşanan sorunları da dile getirdik. Sonuç olarak Almanya'da devletin Kilise ile olan ilişkilerinde sergilediği genel tavrı ortaya koyduk. Bunun yanı sıra Kilisenin devlete bakışı bu anlamda nasıldır ve Avrupa Birliği'nin bu ilişkiler karşısında tutumu nedir? gibi sorulara da çalışmamızın sonunda cevap bulmaya çalıştık. Konuya genel çerçeveden ve belli dönemleri ele alarak bakmaya çalıştık, çalışmamızı çok da genişletmemek adına süreci olabildiğince sınırlı tuttuk, günümüze kadar olmasa da 2000'li yıllara kadar olan önemli gelişmelere değinmeye çalıştık.

Çalışmam sırasında; tezin her aşamasında önemli katkılarıyla yardım ve desteğini benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Erdem'e, yanısıra zamanını, koşulsuz yardımını ve sevgisini, maddi manevi hertürlü desteğini benden esirgemeyen canım anneme ve babama, benimle beraber zorlu bir süreçten geçebilme cesaretini ve azmini sevgiyle gösterebilen eşime sonsuz teşekkürler...

GİRİŞ

I- DİN-DEVLET İLİŞKİLERİYLE İLGİLİ TEMEL KAVRAM VE TANIMLAR

Din-devlet ilişki modellerine ya da din ve devletin tarihi süreç içerisindeki konumuna geçmeden önce konumuzla ilgili temel kavram ve tanımları ele almak, konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Din: Arapça kökenli bir sözcük olan 'din' sözcüğünün anlamlarını 'kanun, hesap, hüküm, ceza, ödüllendirme', 'saygı, itaat, teslimiyet, hizmet, ibadet', 'üstün gelme, egemenlik', 'adet, yol, mezhep, millet' şeklinde gruplandırabiliriz. Din; batı dillerinin çoğunda kullanılan 'religion' kelimesinden, Latince'de saygı, titizlik gibi anlamlar taşıyan 'religio' kökünden gelmektedir. Din, terim olarak genellikle doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar ve ibadetler bütünüdür. Zaman zaman 'inanç' sözcüğünün yerine kullanıldığı gibi, bazen de 'inanç' sözcüğü 'din' sözcüğünün yerine kullanılır. Tarihe bakıldığında, birçok farklı kültür, topluluk ve bireyde din kavramının farklı biçimlere sahip olduğu ve farklı tanımların yapıldığı görülür. [1]

J.Jacques Rousseau: Din; hem kişisel hem de sosyal ve siyasal yaşam için olmazsa olmaz bir fenomendir.

Joseph de Maistre: Toplum ilahi bir kaynağa sahip olduğundan dolayı insan doğası gereği dine yatkındır ve toplum da dinden ayrı düşünülemez.

Bacon: Din; insan toplumunun en önemli bağıdır.

Charles A. Ellwood: Din; en etkili toplumsal kontrol araçlarından biridir.

[1] Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002, s. 2-3.

Witold Tyloch: Din; bir inançlar, davranışlar ve sosyal hayatın özel şartlarına göre oluşturulmuş kurumlar sistemidir.

Görüldüğü üzere farklı bakış açısıyla yapılan din tanımlarının bir kısmına örnek vermiş olduk. [2]

Farklı din tanımlamalarının ortak noktaları birleştirildiğinde din; insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan bir kurum, bir değer biçme ve yaşama tarzı, yaratıcıya isteyerek bağlanma, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara uygun iradi faaliyette bulunma olgusu, üstün varlıkla ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan deneyimin inanan kişinin hayatındaki etkileri, olarak tanımlanabilir. [3]

Genel olarak din, doğaüstü bir nitelik taşır, mukaddestir, değişmezdir (dogmatiktir) ve gönülden bağlanmayı yani teslimiyeti gerektirir. Ancak din tanımı, taşıdığı nitelik ve öğeler açısından da, özellikle dini bir bakış açısından, farklı dini grup ve dinlerde büyük bir değişiklik ve çeşitlilik gösterir.[4]

Bu olgu insanla beraber var olmuş ve var olmaya devam eden bir olgudur. Tarihte şimdiye kadar belli bir inanışa sahip olmayan toplumlara rastlanmaz. Tarihten günümüze din herzaman insan hayatının vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Dolayısıyla Avrupa Birliği'ni oluşturan toplumlarda da aynı şekilde din-inanç olgusu mevcuttur ve önemlidir.

Devlet: Devlet, yüzyıllardan beri var olan sosyal bir olgudur. Tarihsel açıdan devlet çoğu zaman, siyasal birleşmeyi ve bütünleşmeyi sağlayan bir simge olmuştur. Ancak belirli bir devlet tanımının yapılabilmesi oldukça zordur. Bunun sebebi devletin

[2] Küçük, Tümer, s. 6.

[3] G. Lenski., *Religion und Realitaet*, (Çev. M. Frenzel), Köln 1967, s. 8.

[4] S. A. Nıgosıan, *World Religions*, London 1975, s. 15.

tek düze ve somut bir olgu olmamasıdır. Bundan dolayı devlet tanımı farklı disiplin, ideoloji veya çeşitli bakış açılarına göre değişecektir. Ancak değişik tanımlamaları sıralamaktan çok, yapılan tanımlardaki ortak noktaları ön plana çıkararak bir tanım yapmak daha doğru olacaktır. Hukuki perspektifin de yer alacağı bu tanıma göre devlet; "ülke" adı verilen belirli bir toprak üzerinde yaşayan insan topluluklarının bir egemenlik anlayışı ve hukuku içinde bir siyasi iktidar altında örgütlenmesidir.[5] Bu tanımdaki unsurlar şunlardır:[6]

*İnsan unsuru: "*Halk" ya da "millet" unsuru olarak da adlandırılabilir. Belirli bir alanda birlikte yaşayan ve çeşitli bağlarla ortak yaşama iradesi gösteren insan topluluğudur. Bir devleti oluşturacak insanların sayısı hakkında bir alt sınır olmamakla birlikte devletin niteliğine göre makul bir alt sınır kabul edilebilir. Modern yaklaşıma göre millet unsurunun kurulabilmesi için manevi nitelikte bağlar yeterli olup bu manada "birlikte yaşama iradesi"nin doğması yeterlidir.

Ülke unsuru: Ülke, coğrafi anlamda bir bütünlük teşkil eden ve sınırları belirlenebilir bir kara parçasını ifade eder. Devletin sınırları konusunda tartışmaların bulunması mümkündür. Ancak devlet sınırları öngörülebilir bir toprağa sahip olmalıdır.

Egemenlik unsuru: "Siyasal iktidar" unsuru olarak da adlandırılan bu unsur, devletin esas kurucu unsurudur. Belirli bir yeryüzü parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun belli bir irade çerçevesinde örgütlenmesidir. Egemenlik kavramı otoriteden farklı olarak ülke içinde biricik meşru güç kaynağı olmayı ifade ederken ülke dışında, yani uluslararası alanda bağımsızlık anlamına gelmektedir.

Kilise: Kilise, Yunanca 'ecclesia' kelimesinden gelmektedir. Topluluk, cemaat anlamlarını taşıyan 'kilise' kelimesinin Hıristiyanlık'ta pek çok anlamı bulunmaktadır.

[5] Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s. 33-34.

[6] Kapani, s. 35-36.

İbadet için toplanılan yere kilise denildiği gibi, hem bölgesel hem evrensel nitelikteki Hıristiyan toplumuna hem de Hıristiyanlık'taki çeşitli dini mezheplere "Kilise" adı verilmektedir. Hıristiyanlık'ta dini bir topluluk olarak Kilise'nin temellerini ilk olarak İsa kurmuştur. İsa'dan sonra Kilise, havarilerin idaresinde büyümüş ve teşkilatlanmaya başlamıştır. Daha sonra çeşitli ünvanlar taşıyan din adamları, topluluğun idaresini ele almıştır. Hıristiyan inancına göre Kilise, İsa'nın yeryüzündeki bedenini temsil etmektedir. İsa'nın, Kilise'de manevi olarak daima hazır bulunduğuna inanılır. Hıristiyanlar Kilise vasıtasıyla İsa ile irtibat kurar ve onun varlığına katılırlar. [7]

11. yy.da kiliselerin Doğu ve Batı Kilise'si olarak ayrılmasından sonra Roma Kilise'si evrensellik iddiasında bulunarak "Katolik" adını almıştır. Katolik mezhebi, Hıristiyan dünyasında en fazla mensubu bulunan mezheptir. Merkeziyetçi bir yapısı olan bu mezhebin başında "Papa" bulunmaktadır. Papa, İsa'nın vekili konumundadır. Aynı zamanda ruhani Vatikan Devleti'nin lideri olarak kabul edilir[8].

Roma'daki Kilise'nin "Katolik" adını almasından sonra, İstanbul'daki Bizans Kilise'si de doğru inanç ve yaşayış üzere olduğunu ifade etmek için "Ortodoks" adını almıştır. Bu mezhebin diğer önemli merkezleri İskenderiye, Antakya ve Kudüs patrikliklerdir. Ortodoksluk sayısal bakımdan Hıristiyan dünyasının ikinci büyük mezhebini oluşturmaktadır. Ortodoksluğun ruhani lideri olan Patrik; Papa gibi tek, yanılmaz bir otorite değildir.

16. yy.da Katolik Kilisesi'ne başkaldıran reformcu hareketlere 'baş kaldıran, itiraz eden' anlamına gelen "Protestan" adı verilmiştir. Alman Rahip Martin Luther King'in (1489-1546) başlattığı Protestan hareket, Avrupa'nın her yerine yayılmıştır.

[7] Bkz. Küçük, Tümer, s. 291-292.

[8] Bkz. Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 41(1), 309-325.

Katolik mezhebinin dejenere olmuş inanç ve uygulamalarına karşı çıkan Protestanlık, diğerlerine göre daha yoğun misyonerlik çalışmalarıyla meşhurdur. Günümüzde kendi içinde farklı gruplara ayrılan Protestanlığın özellikleri arasında Papa'nın yanılmazlığını ve otoritesini kabul etmemek yer alır. Ayrıca, kilise geleneği reddedilerek sadece kutsal kitap dinde otorite olarak kabul edilir. Amelden çok imana önem verilir. Protestanlık da din hizmetleri sınıfı bulunmamakla birlikte ruhbanlık da yoktur.[9]

Tezde Kiliseler; Katolik ve Protestan Kiliseleri'nin uygulamaları esas alınarak, daha çok siyasi açıdan, devletle ve özelde Almanya ile olan ilişkileri bakımından tarihten günümüze incelenecektir.

Siyaset: Siyaset, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayışlardır. Başka bir deyişle siyaset, belli bir toplumda çatışma halinde olan çıkarların uzlaştırılması faaliyetidir. Bu uzlaştırma faaliyeti ise yönetim erkinin elde bulunması ile gerçekleşir. Grupların kollektif kararları oluşturma süreci olarak da ifade edebileceğimiz siyaset, tanım olarak bakış açısına göre farklılık kazanmıştır. Aristotales'e göre siyaset; toplumun halka dair yaptığı tüm etkinliklerdir. Yunan siyasal yaşamında siyaset, 'polis(kent)'e veya devlete ait etkinlikler biçiminde tanımlanmıştır. Yunanca 'poli' çok, 'tika' yüz anlamına gelen eski Yunanca köklerden oluşur. Politika bilimi, (Politoloji) politik hareketler ve güç edinilmesi ve kullanımı konusunu inceler. [10]

Siyaset tarihine bakıldığında insanın ortaya çıkışı ile birlikte siyaset; "yönetim sanatı" olarak sahnede yerini almış ve binlerce yıl yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ile yönetsel gücün elde tutulması şeklinde davranışlara yön vermiştir. Tüm medeni toplumlarda Antik Çağ'dan beri "toplum yönetimi" üzerine çalışma yapan düşünürler hep kendi çağlarının bir ütopyasının mücadelesini

[9] Bkz. Baki Adam, *Karşılaştırılmalı Dinler Tarihi*, M.E.B. Yayınları, Ankara 2006, s. 43-46.

[10] Bkz. Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Liberte Yayınları, Ankara 2002, s. 4.

vermişlerdir. Siyaset'ten bahsederken bizim burada aradığımız tanım; çoğu zaman ideolojilerin yön verdiği, devleti yönetmek üzere insanlar tarafından üretilmiş kurallar sistemidir, diyebiliriz. Bu tanıma paralel olarak; dinin kutsalı, siyasetin ise seküler alanı temsil ettiğini söyleyebiliriz.[11]

Tüm bu tanımlara bakarak devletin, belirli bir ülkede yaşayan insan topluluklarının, egemenlik ve bağımsızlık temelinde oluşturduğu siyasal örgütlenme şekli olduğu söylenebilir. Dinin de insan toplulukları arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve kutsalı temsil eden alan olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla devletin metafizik veya siyasi anlamda herhangi bir kutsallığından bahsetmek mümkün değilken, kutsalı temsil eden dinin yanında siyasetin de seküler alanı kapsadığı söylenebilir. Bu doğrultuda devletin din karşısında tarafsızlığı şu anlama gelmektedir: "Devlet hiçbir inanca diğerinden daha yakın ve toleranslı olmamalı, bütün inançlara aynı mesafede olmalıdır." Buna göre Kilise-Devlet ilişkileri çerçevesinde özellikle devletin tarafsızlığını baz alarak bir ayrıma gitmek istersek, karşımıza çıkacak mevcut modeller şunlardır:[12]

1- Devletin tarafsızlığı ve dinin serbestçe yaşanması

2- Devletin tarafsızlığı ve ortak dini değerlerin geliştirilmesi

3- Devletin tarafsızlığı ve Kilise-Devlet ayrımı

4- Devletin tarafsızlığı ve serbest zaman programları

5-Devletin tarafsızlığı ve dini eğitim kurumlarına yapılan iktisadi yardımlar

[11] Eric Hobsbawn, *Devrim Çağı (Avrupa; 1789-1848)*, Dost Kitabevi, Ankara 2005, s. 23-25.

[12] Hans F. Zachier, *Vorwort, Kirche und Politik*, Düsseldorf 1982, s. 56.

II- AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DİN-DEVLET İLİŞKİLERİNE YAKLAŞIMI

Burada Avrupa Birliği'nin Din-Devlet ilişkilerine yaklaşımını ele almadan önce, Avrupa Birliği'nin oluşumuna değinilerek, daha sonra Avrupa Birliği'nin bu süreçte din ile devlet ilişkilerine karşı tutumu incelenecektir.

Avrupa Birliği: Avrupalı devletler 13. yy.dan beri birlik olmak için çalışmaktadır. Bu birliği oluşturacak temel yapı Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlığın Avrupa'da yayılmasıyla ve dinin etkisiyle ortak bir kimliğe sahip olmuşlardır. Avrupa'da ne unutulan ne de belirleyici olan din "Hıristiyanlık", Avrupa kimliğinin böylece birleştirici öğesi olmuştur.

Mayıs 1950'de 'Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı'; Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından kurulmuştur. Daha sonra Topluluk, 'Avrupa Ekonomik Topluluğu' ve 'Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun birleşmesi ile oluşan "Avrupa Topluluğu" adını almıştır. 1991 yılından sonra ise birlik konumunda daha ileri bir adım atmış ve adını "Avrupa Birliği" yapmıştır. "Maastricht Zirvesi" ile topluluktan birliğe dönüşüm olmuş, 'Avrupa Birliği Antlaşması' imzalanmış, bu antlaşma 'Roma Antlaşması' ve 'Tek Senet'ten sonra birliğin üçüncü anayasası olmuştur. Görüldüğü üzere 1950 yılında 'Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı'nı kuran altı Avrupalı ülkeden biri olan Almanya, Avrupa Birliği'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır.[13]

Avrupa Birliği'nin üç temeli bulunmaktadır. Maastricht Antlaşması ile belirlenen bu temellerin birincisi; 'Topluluk Boyutu ve Birlik Vatandaşlığı'dır, ayrıca birliğe üye ülkelerin 'Ortak Politikaları ile Ekonomik ve Parasal Birliği' konularını da kapsar. İkinci temel; 'Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'dır. Üçüncü temel ise 'Adalet ve

[13] Bkz. Haydar Çakmak, *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri*, Platin Yayınları, Ankara 2005, s. 19-25.

İçişlerinde İşbirliği'dir. Diğer taraftan Avrupa Kimliği'ni oluşturan ülkelerde dil ve soy birliği olmamasına rağmen, bir Avrupa Kimliği'nin ortaya konulabilmiş olması, birleştirici öğe olarak 'Hıristiyanlığı' işaret etmektedir.

Avrupa Birliği, hukuki açıdan din ile ilgili ifadelere ayrıntılı olarak yer vermemektedir. Ancak Avrupa Birliği Hukuku'nun sadece birkaç alt disiplini dini konuları sınırlı da olsa ele almaktadır. Dolayısıyla görünürde din, Avrupa Birliği'nin ilgi alanı dışında kalmakta, bu nedenle Avrupa Birliği'nin din ile ilgili görüşlerini düzenleyen genel geçer hükümler de bulunmamaktadır. Din, ülkelerin şahsi birliklerine ait bir olgu olarak görülür ve ilgili durumlar, üye devletlerin kendi iradelerine bağlanmıştır. Bundan dolayı Din-Devlet ilişkileri de, ülkelerin kendi anayasaları tarafından düzenlenmektedir. Ancak yine de Avrupa Birliği hertürlü dini özgürlüğün korunmasını güvence altına almıştır.[14]

Görüldüğü üzere araştırmamızdaki amacımız Almanya örneğinden yola çıkarak ilgili konulara açıklık getirmek suretiyle Avrupa Birliği sürecinde Kilise-Devlet ilişkilerinin yapısını çeşitli açılardan incelemek, yanısıra Türkiye'ye bu konularda yol gösterebilecek tecrübeleri gündeme getirmektir.

Avrupa Birliği Anayasası'nda geçen ve konumuzla ilgili en çarpıcı ifade olan; din ya da inanç değiştirme özgürlüğü, yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde 'din değiştirme hakkı' olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak hiç bir ülke, sonsuz hoşgörü veya sınırsız özgürlük üzerine kurulmamıştır. Bu gerçekten hareketle hiçbir özgürlük sınırsız değildir, buna hertürlü dini özgürlük de dahildir. Devletlerin anayasalarında bu anlamda sıkça kullanılan 'kamu düzenine aykırı olmama' ifadesi, sözü geçen sınırsız özgürlüklere işaret etmektedir.

[14] Çakmak, s. 25-27.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. Maddesi bireylere *'düşünce, vicdan ve din özgürlüğü'* tanırken bazı durumlarda bu özgürlüğü kısıtlamaya da gitmiştir.[15]

Buna göre:

MADDE 9:

1– "Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, aleni veya özel olarak ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir."

2 – "Dinini veya inançlarını açıklama özgürlüğü ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeni, sağlığı veya ahlakının ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda gerekli tedbir olarak ve yasayla sınırlanabilir."

Roma'da 29 Ekim 2004 tarihinde imzalanan 'Avrupa Birliği Anayasası'nın 10. maddesi bu konuda şöyle demektedir: "Herkes, düşünce ve vicdani kanaat ve inanç özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, tek başına ve başkaları ile birlikte topluca ve herkesin gözü önünde veya özel olarak din ya da inanç değiştirme özgürlüğünün yanında, ibadette, öğrenimde uygulamada ve törenlerde dinini ve inancını açıkça ortaya koyma özgürlüğünü de içerir." [16]

Genel olarak Avrupa Birliği devletlerinin hukuk sistemlerine baktığımız zaman din ve vicdan özgürlüğüne atıfta bulunmaktadırlar. Üye devletler, ortak olarak kişilerin hiçbir din, inanç ve mezhep farkı gözetmeksizin yasalar önünde eşitliğine vurgu yapmaktadır. Üye ülkelerin bir kısmı, özellikle anayasalarında 'Tanrı' kavramına yer verirken, bir kısmı da din ve inanç ile ilgili hiçbir kavrama yer vermemektedir. Anayasalarındaki din ve inanç ile ilgili kavramlar nedeniyle devletleri dinine bağlı, ya

[15] www.danistay.gov.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

[16] www.ab.gov.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

da dinine bağlı olmayanlar şeklinde bir sınıflandırmayla ele alabileceğimiz gibi, bu sınıflandırmayı 'dinine hukuken bağlı veya dinine fiilen bağlı' şeklinde yapmak da mümkündür. Kilise'ye veya dine bağlı olan devletler arasında bulunan Almanya, bu sınıflandırmada taşıdıkları tarihi misyon gereği din ile sembolleşen ya da dine gereği kadar önem vermeyen veya tarafsız kalan ülkelerden ayrılır.

'Din ve vicdan özgürlüğü' ifadesinde sayılan haklar, medeni dünya için bir lüks olmaktan çıkmış ihtiyaç ve zorunluluk haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle bu haklar yerel olmaktan çıkıp evrensel bir niteliğe bürünmüştür. Bunun yanı sıra bu hakların kanunla düzenlenmesi ve anayasalarda yer almasının arka planında Batı dünyasının, bir başka deyişle Hıristiyanlığın geçirdiği tarihi sürecin rolü gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim burada sözü edilen haklar Kilise'ye karşı kazanılmış haklardır. Bu, dinin tarihinde "Yüzyıl Savaşları" olarak bilinen çatışma devresinden sonra Kilise'ye karşı devlet egemenliğini ilan etmiş ve özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu nedenle bir anlamda bugünki demokrasi Kilise'ye karşı kazanılmış zaferin sonucudur. Bu açıdan bir daha aynı duruma düşmemek ve eldeki uzun ve zorlu bir süreç sonucu kazanılmış olan hakları kaybetmemek için Avrupa, Anayasası'nda özellikle Kilise-Devlet ikilemi ve ilişkisine olabildiğince özen göstermek zorunda kalmıştır.

Ancak nasıl ve ne şekilde olursa olsun burada medeni haklar cümlesinde sayılan din özgürlüğünde Batı'nın bu konuya verdiği önemi göz ardı etmemek gerekir. Bununla beraber gerek din eğitimi gerekse bununla ilişkili diğer haklar, Avrupa Birliği'nin hayatını tamamen din ve Kilise'den ayırt etmediğini göstermektedir.

Bir bakıma Avrupa, 'kuvvetler ayrılığı ilkesi' gereği Kilise ve Devlet'in birbirinden bağımsız otoriteler olarak varolmasına yeterince zemin hazırlasa da dinin toplum üzerindeki yönlendirici etkisini tamamen ortadan kaldıramamıştır.

Türkiye'de ise, temel insan hak ve hürriyetleri arasında sayılan din ve vicdan özgürlüğüne gerek önceki anayasalarında, gerekse 1982 Anayasası'nın 24. Maddesinde

yer vermiştir.[17] Bundan dolayı, Türkiye Cumhuriyeti buradaki söz konusu hakları hem hukuken teyit etmiş, hem de tarih, kültür ve geleneği ile olabildiğince uygulamada da hayata geçirmeye çalışmış, böylece bu birliğe üye olmuş pek çok ülkeden daha fazla bir geçmişe ve birikime sahip olduğunu göstermiştir. Hiç şüphesiz bu maddeler ilgili ülkelerin anayasalarında yerlerini alırken, o ülkelerin geçirdikleri tarihi süreçler göz ardı

---

[17] www.tbmm.gov.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

T.C. Anayasası'nın 24. maddesi bireylere '*Din ve vicdan hürriyeti*' tanırken, 14. maddesi bu özgürlüklere kimi kısıtlamalar getirmiştir. Buna göre:

Madde 24:

"Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir."

"Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz."

"Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır."

"Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz."

"14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir."

"Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması" ise 14. Maddeye göre şu şekilde düzenlenmiştir:

Madde 14: (Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.)

"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz."

"Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz."

"Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."

edilemez. Böylece her ülkenin bir anlamda nevi şahsına münhasır özgürlük anlayışı olmakla birlikte, temel hak ve hürriyetler açısından da bu konuda artık evrensel anlamda sayılabilecek ortak bir yaklaşım sergilendiğine şahit oluyoruz.

1. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÖNCESİ DÖNEMDE ALMANYA'DA KİLİSE - DEVLET İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

I. ALMANYA TARİHİ SÜRECİ İÇERİSİNDE YAŞANAN DİNİ-SİYASİ TECRÜBELER

Tarihi süreç içerisinde Almanya'da Kilise-Devlet ilişkileri çeşitli dönemlerden geçmiştir. Tezde Almanya'nın Kilise-Devlet uygulamalarının beş önemli tarihsel dönem çerçevesinde incelenmesi uygun görülmüştür. Bunlar:[18]

1- Ortaçağ ve Protestan Reformasyonu Dönemi Din-Devlet İlişkileri (1300-1800)

2- Viyana Kongresi Dönemi ile Birinci Dünya Savaşı Arası Dönem Din-Devlet İlişkileri (1815-1918)

3- Weimar Cumhuriyeti Dönemi'nde Din-Devlet İlişkileri (1919-1933)

4- Nazi Dönemi'nde Din-Devlet İlişkileri (1933-1945)

5- İkinci Dünya Savaşı Sonrası ve Avrupa Birliği Dönemi'nde Din ve Devlet İlişkileri (1945-2000)

[18] Bkz. Stephen V. Monsma, J. Christopher Soper, *"Çoğulculuğun Meydan Okuması: Beş Demokraside Kilise ve Devlet"*, Liberal Düşünce Topluluğu– Avrupa Komisyonu, (Çev. Bilal Sambur), Ankara 2005, s. 147-152.

A) Ortaçağ ve Protestan Reformasyonu Dönemi (1300-1800)

Bu dönem, Almanya'nın birçok derebeylikten oluştuğu bir dönemdir. Bu derebeylikler, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nu oluşturuyorlardı. Ortaçağda Alman ulus devletinin de henüz varolmadığı dönemler de, Kilise ve sivil idareciler, iki büyük otorite olarak bütün feodal Alman topraklarında ve Katolik-Hıristiyan dünyasının çoğunda mutlak egemen konumundaydı. Bu 'İki Otorite' kavramına göre halk, Kilise ve sivil otoritenin idaresi altında iken, Kilise ve Devlet de birlikte toplumun istikrarı için çalışacaktı. Ancak bu kavram otoritelerin sorumluluk alanını tam olarak belirlemiyordu. Böylece Ortaçağ Avrupası'nda Kilise ve Devlet arasında birçok uyuşmazlık olsa da özellikle 'İki Otorite' kavramı ile Kilise-Devlet ortaklığı geleneği bu dönemde doğmaya başlamıştır.

1517'li yıllarda Martin Luther'in Wittenberg Üniversitesi önünde 95 maddelik reform talebini dile getirmesiyle, reformasyon Avrupa'da siyasi yapının bozulmasına, Alman bölgelerinde ise, "yöneticinin dini, devletin dinidir" prensibinin uygulanmasına sebep olmuştur. '1555 Augsbourg Barış Antlaşması' uyarınca prenslerin, uyrukların dinini belirleme hakkı yumuşatılmasına rağmen muhafaza edilmiştir. Bu süreçle beraber, 1590 yıllarının sonuna doğru Almanya'da yeni bir dini şekillenme belirmişti. Bu yapılanma da 'Protestanlık' olarak anılacak olan; Lutherci ve Calvinci reformların sonucunda ortaya çıkmıştır. [19]

Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren 1648 'Westphalia Antlaşması' ile, idarecilere kendi hakimiyetleri altındaki bölgelerin dinini belirleme hakkı veriliyor, bunun yanında, farklı dini inanca sahip olan toplumlara ise çeşitli haklar tanınıyordu. Buna göre, her

[19] Bkz. Jean Bauberot, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, (Çev. Fazlı Arabacı), İstanbul 2003, s. 209-214.

derebeylik yöneticisi kendi tebaasının Katolik ya da Protestan olacağını belirleyebilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'na kadar refah düzeyi artan feodal Alman derebeylikleri, bu düzende dini açıdan da Katoliklik veya Protestanlık arasında tercihlerini yapmaktaydı.

Uygulamada devlet otoritesi, dini otoriteye egemen olmasına rağmen, "Yöneticinin dini, devletin dinidir" politikası, 'İki Otorite' kavramını devamlı hale getirmiştir. Toplumun refah ve huzuru, Kilise ve devletin karşılıklı uyumuna dayanıyordu. Ortak amaçlara ulaşmak için bir araya gelen Kilise ve devletin karşılıklı destek ve dayanışmaları toplumun her alanında görülmekteydi. 'İki Otorite' kavramı teoride olmasına ve genellikle uygulanmamasına rağmen, Kilise ve Devlet eşit ortak kurumlar olarak değerlendirilmiş ve her birisinin kendilerine ait yetki ve sorumluluk alanları ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Otonom Alman Kilise geleneğinin başlangıcının Ortaçağ'a kadar ulaştığı görülmektedir.

1803 İmparatorluk Komisyon esas kararı sayesinde ise bireyin hakkı, hangi mezhebi seçeceği konusunda herkesin kendisinin karar verebileceği kadar arttırılmış oldu. 'Reichskirche (Devlet Kilisesi)'nin bu kararla kaldırılmış olmasına rağmen Kiliseler 1919'a kadar devlet denetimi altında olmayı sürdüreceklerdi.[20]

B) 1815 Viyana Kongresi Dönemi ve Birinci Dünya Savaşı Arası Dönem ((1815-1918)

Avrupa'da Napolyon döneminin sonuna doğru, Napolyon'un kurduğu birlik güçsüzleşmeye başlamıştı. İhtilal Fransa'sına karşı halk kızgındı ve bunun sebeplerinden biri de dinsel nitelikteydi. 1790'da kabul edilen 'Kilise Yasası'ndan sonra

[20] Bkz. Bauberot, s. 215-220.

Kilise'nin ayrıcalıkları kaldırılmış, Kilise mallarına el konulmuş ve Kiliseler mali bakımdan devlete bağlanmıştı. Papazlar göreve başlarken, İhtilal adına yemin edeceklerdi. Aslında Kilise Yasası'nın getirdiği düzenlemeler, Papa'nın Kilise ve din adamları üzerindeki otoritesine ve yetkilerine hiç dokunmuyordu. Buna rağmen İhtilal yönetiminin bu hareketi, Avrupa Kiliselerinde ve özellikle Papalık Devleti'nde büyük tepkilere sebep oldu. Aynı tepkiler Alman Devleti içinde de yaşanmaktaydı. Ayrıca Almanya'nın birçok derebeylikten oluşan zayıf bir birlik olduğu ve devletin başında demokratik olmayan muhafazakar güçlerin bulunduğu bir dönemdi. Liberal Hareketler ise, 1815 ve 1871 yılları arasında kontrolü ele geçirmekte başarısız oldular. Prusya, hakim güç haline geldi ve 1871'de Danimarka, Avusturya ve Fransa'ya karşı kazanılan zaferler sayesinde Almanya'yı gerçek bir ulus devlet olarak kurmayı başardı. Prusya böylece Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam edecek olan 'İkinci Alman İmparatorluğu'nu kurmuş oldu. Bu İmparatorluğun tutucu bir rejimi, bir monarkı (sırasıyla 1.William, 3. Frederick ve 2. William monark olarak başa geçmişti), zayıf bir parlementosu ve krala karşı sorumlu olan güçlü bir başkanı vardı. Otto von Bismarck, Almanya'nın birleşmesinin öncülüğünü yaptı ve 1890'a kadar başbakanlık görevini sürdürdü.[21]

Bu dönemin göze çarpan ilk özelliği; güçsüz liberal bir oluşuma ev sahipliği yapmasıdır. Şöyle ki; 'Aydınlanmacı Liberal Hareket', diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya'da da etkili bir hale gelememiştir. 1848 Devrimi'nde liberal aydınlanmacı hareketin geçici bir süre de olsa etkin bir güce sahip olduğu bir gerçektir, ancak dengeler kısa sürede tekrar el değiştirecektir. Neyse ki Alman Katolik ve Protestan Halkı, Hollanda'da olduğu gibi etkin liberal bir güçle karşı karşıya kalmamıştı. Alman

[21] Fahir Armaoğlu, *19. Yy. Siyasi Tarihi (1789-1914),* Alkım Yayınevi, Ankara 1999, s. 43.

Katolikleri devletin baskın gücüne karşı dayanırken, Protestanlar ise çeşitli siyasi hamlelerle mevcut durumlarını sağlama almış görünüyorlardı. [22]

Dönemin ikinci önemli özelliği ise; İkinci Alman İmparatorluk Dönemi'nde yeni Alman Devleti ve Protestan Kilisesi arasında güçlü bir dayanışmanın varlığıydı. Alman Devleti, Protestan Kilisesi'ne alenen ayni ve nakdi yardımlarda bulunuyordu. Bu durum varolan Kilise-Devlet ilişkilerindeki çok hassas bir noktayı gözler önüne seriyordu; halkı ile Kilise sayesinde biraraya gelebilen bir Alman ulus-devletini. İlerleyen dönemlerde de Kilise ve devlet arasında var olan yakınlaşma ve dayanışma, anılan yeni Alman Devleti bir devri kapatana kadar varlığını sürdürecektir.

Diğer bir önemli nokta ise; Katoliklerin bu dönemde beklenmedik bir atılım yaparak yeni siyasi oluşumlara girişmeleriydi. Yeni Alman Ulus-Devleti rengini belli etmiş, Protestan Kilisesi'nin yanında yerini almıştı. Çünkü Prusya tamamiyle Protestan Kilisesi'ne bağlıydı. 1870 Bismarck Almanya'sı belki de tercihleri gereği Katoliklere karşı yoğun, baskıcı ve ayrımcı bir tutum sergilemeye başlamıştı. İleride tüm bu yaşananlar 'Kültür Savaşı' olarak anılacaktı. Ancak Kültür Savaşı'nın bir sonucu olarak Katolikler, 'Katolik Merkez Partisi'ni kuracak ve öngörülemez bir şekilde güçlenecekti. Katolik Kilisesi'ne yönelik yaklaşımların olumlu yönde değişmesine ve 1880'lerde tüm ayrımcı uygulamaların kaldırılmasına rağmen, 'Katolik Merkez Parti'si politik etkinliğini çoktan sağlamış, büyümeye hızla devam ediyordu.[23]

[22] Bkz. Armaoğlu, s. 47.

[23] Alfred Bertholet, *Wörterbuch der Religionen*, Stuttgart 1962, s. 83.

C) Weimar Cumhuriyeti Dönemi (1919-1933)

Birinci Dünya Savaşı'ndan Alman Ulus-Devleti'nin yenik ayrılması bu devletin sonu oldu. Yerine "Alman Weimar Cumhuriyeti" kuruldu.[24] Bu dönemin özellikleri göz önüne alındığında, Weimar Anayasası'nın geçmişteki Kilise-Devlet ilişki uygulamalarından büyük ölçüde vazgeçeceği düşünülebilinirdi. Ancak gelişmeler farklı bir yönde yaşanmıştı.[25]

Tarihçi Paul Means'in 'Devrim, beklenenin aksine, Kilise üzerinde yoğunlaşmadı.' şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere; Katolik ve Protestan Kiliselerinin imtiyaz ve ayrıcalıklarına dokunulmadı.

Weimar Anayasası'nda: "Gerek siyasi gerek sivil her türlü hak, yetki ve sorumluluğun dini özgürlüklerin uygulanmasına sıkı sıkıya bağlı olmadığı, diğer bir yandan da hiçbirşekilde bunu kısıtlayıcı bir nitelikte de olamayacağı." ifadeleri açık bir şekilde yer almaktaydı. Böylece Anayasa, hertürlü dini alanda devletin tarafsızlığına ve benimsenen otonomi prensibine bir kez daha vurgu yapmış oluyordu.[26]

11 Ağustos 1919 tarihli 'Weimar Cumhuriyeti Anayasası' Alman tarihinde resmi olarak ilk defa Kilise-Devlet ayrımı ilkesini kabul eden bir anayasa olmuştur ve devletin resmi bir Kilisesi olamayacağını da ayrıca deklare etmiştir. Böylece Weimar Anayasası ile dini konularda devletin tarafsızlığı ve otonomi prensipleri bir anlamda tanınmış oluyordu. 23 Mayıs 1949 Federal Alman Cumhuriyeti Anayasası, Weimar Anayasası'nın dini özgürlükler konusundaki temel maddelerini özünde korumuştur. Bu

---

[24] Yeni kurulan bu Cumhuriyet ismini 'Weimar' Anayasası'ndan almaktaydı. Adı geçen Anayasa ise Almanya'nın 'Weimar' şehrinde yazılmıştı.

[25] Bkz. Richard Puza, Stefan Ihlie, *Kirchen und Religionsgemeinschaften als 'Motoren Europas' , Bausteine zu einem Europaeischen Religionsrecht*, LIT Verlag, Berlin 2007, s.77.

[26] Eduard Kern, *Staat und Kirche in der Gegenwart*, Decker's Verlag, Tübingen 1951, s. 34.

da Weimar Cumhuriyeti Anayasası'nın din ve inanç özgürlükleri alanındaki öneminin bir göstergesidir.

11 Ağustos 1919 Tarihli "Weimar Anayasası"ndaki Din ve Dini Topluluklarla İlgili Maddeler: [27]

Madde 136:

1. Medeni ve siyasi haklar ve ödevler, din hürriyetinin icrası dolayısıyla ne ortadan kaldırılabilir ne de kısıtlanabilirler.

2. Medeni ve siyasi haklardan yararlanma ve kamu görevlerine giriş dini inanca bağlı değildir.

3. Hiç kimse dini inancını açıklamakla yükümlü değildir. Resmi makamlar ancak, kişi için hak ve yükümlülükler doğurması ya da kanunen düzenlenen istatistiklerin gerektirdiği ölçüde, bir Kiliseye ya da bir dine mensubiyet konusunda soru sorma hakkına sahiptirler.

4. Hiç kimse dini bir merasim ya da ibadete katılmaya ya da dini bir yemin şeklini kullanmaya zorlanamaz.

Madde 137:

1. Devlet kilisesi yoktur.

2. Dini topluluklar kurma hakkı teminat altına alınır. Dini toplulukların birleşmeleri, devlet ülkesinde hiçbir sınırlamaya tabi değildir.

[27] Winfried Becker-Rudolf Morsey, *Der Lange Anlauf zur Christlichen Demokratie*, Christichen Demokratie in Europa, Köln 1988, s.108.

3. Her dini topluluk, kendi işlerini herkes için geçerli olan kanunların sınırları çerçevesinde bağımsız olarak düzenler ve yönetir. Görevlilerini, devlet ya da komünlerin müdahalesi olmaksızın tayin eder.

4. Dini topluluklar, medeni hukukun genel hükümlerine göre hukuki yeterlilik kazanırlar.

5. Halen kamu hukuku kuruluşu niteliğinde olan dini topluluklar, bu hürriyetlerini muhafaza ederler. Kuruluş ve üye sayılarına göre devamlılık gösteren diğer dini topluluklara da istekleri üzerine aynı haklar tanınacaktır. Kamu hukuku kuruluşu niteliğindeki dini toplulukların bir birlik kurmaları halinde, bu birlik de kamu hukuku kuruluşu sayılır.

6. Kamu hukuku kuruluşu niteliğindeki dini topluluklar, bölgesel vergi listeleri üzerinden, eyalet hukukunun tespit ettiği şartlar çerçevesinde vergi toplamak yetkisine sahiptirler.

7. Belirli bir dünya görüşüne ortaklaşa hizmet etmeyi kendilerine amaç edinmiş dernekler de dini topluluklar gibi işlem görürler.

8. Bu hükümlerin uygulanmasının yeni hükümler konulmasını gerektirmesi halinde, bu yetki, eyalet yasama organlarına aittir.

Madde 138:

1. Devletin kanuna, sözleşmelere ya da özel belgelere dayanarak dini topluluklara yaptığı yardımlar, bu konuyu eyalet yasama organlarının düzenlemesiyle sona erer. Devlet, bu konuda temel hükümler koyar.

2. Dini topluluk ve derneklerin mülkiyet ve diğer hakları, onların ibadet, öğretim ve toplum yararına hizmet eden kuruluş ve vakıfları ve diğer servetleri teminat altına alınır.

Madde 139:

1. Pazar ve devletçe kabul edilmiş diğer tatil günleri, bedeni ve ruhi dinlenme günleri olarak kanunca korunmakta devam edecektir.

Madde 141:

1. Orduda, hastanelerde, cezaevlerinde ve diğer kamu kuruluşlarında ibadet ve maneviyat takviyesine ihtiyaç olduğu ölçüde, dini topluluklara, gerekli dini işlemlerin yapılması hususunda izin verilmelidir. Bu arada her türlü zorlamadan kaçınılmalıdır.

D) Nazi Dönemi (1933-1945)

Katolik ve Protestan Kilisesi önde gelenleri Weimar Cumhuriyeti Anayasası'na karşı olumsuz bir tavır sergilemekteydi. Adolf Hitler ve Nasyonal Sosyalist Partisi ise kiliselere birçok vaatte bulunurken, Alman milletine de büyük bir 'Devlet' sözü veriyordu. Bu yüzden birçok Kilise başlangıçta Hitler'in ve partisinin yanında yer aldı. Katolik Merkez Partisi, 1933'de çıkarılan ve Hitler'e büyük yetkiler veren yasayı destekledi. Aynı yıl Vatikan, Nazi rejimiyle 'Reichskonkordat' olarak bilinen anlaşmayı da imzaladı. [28]

Bu anlaşma Katolik Kilisesi'nin temel haklarını güvence altına almakla beraber, Nazi Almayası'nın da iktidarını oldukça güçlendiriyordu. Protestan Kilise çatısı altındaki Alman Hıristiyan Hareketi de Hitler'in iktidara gelmesini destekliyordu.

Öte yandan Katolik Kilisesi, iktidarda güçlü bir Nazi rejimi istemese de, daha çok mevcut konumunun sarsılması endişesiyle hareket ediyordu. Böyle bir siyasi mücadele döneminde Alman Katolik Kilisesi'nin amacı, Nasyonel Sosyalizmine destek olmak ya da ona karşı gelmek değildi, sadece varolan statüsünü korumakla ilgileniyordu.

[28] Thomas Luckman, *Das Probleme der Religion in der modernen Gesellschaft*, Freiburg 1963, s. 63.

München Kardinali ‘Graf Galen’ gibi bireysel olarak Nazi rejimine cesurca karşı çıkanlar da yok değildi.

Hitler’in zamanla artan radikal tutum ve kararları, Protestan Kilisesi’nin ona ve söylemlerine bakışını oldukça değiştirmiş, yerini güçlü muhahif bir görüşe bırakmıştı. Frederic Spotts *(The Churches and Politiks in Germany, 1973)* şunu not etmektedir: “1939 Mayısı’nda Nazizme muhalif olanların Barmen’in bir kasabası olan Rhineland’da toplanması, Nazi karşıtı direniş hareketini yeterince kristalize etmektedir. Burada Karl Barth’ın etkisiyle bir İnanç Kilisesi kuruldu. İnanç Kilisesi Kutsal Kitabın en üstün otorite olduğuna inanıyor ve onun, ideolojik ya da politik kanaatlere uygun olarak değiştirilemeyeceğini savunuyordu.” İnanç Kilisesi geniş bir destek kazandı ve Nazi yanlısı Alman Evanjelik Kilisesine karşı başarılı bir muhalefet gösterdi. Hitler rejimi boyunca 3000 papaz yakalandı, 125 kişi toplama kamplarına gönderildi ve 25 papaz idam edildi, bunlar arasında ünlü teolog Dietrich Bonhoeffer de vardır. Savaştan sonra kurulan yeni Evanjelik Kilisesi, yedi yılını toplama kamplarında geçiren Martin Niemöller’in liderliğinde kuruldu, yayınladığı Stuttgart Deklarasyonu’nda Kiliselerin ve ulusun suçunu şu şekilde itiraf etmekteydi: “Biz ulus olarak çekilen acılarda ortak olduğumuz gibi, işlenen suçta da ortak olduk. Büyük bir acı içerisinde biz şunu söylüyoruz: Bizim yüzümüzden birçok ülke ve halk acı çekti. Kendimizi kınıyoruz, çünkü cesurca inanmadık, samimi olarak dua etmedik, daha büyük bir heyecanla inanamadık ve daha derin bir aşkla sevmedik. Kiliselerimizde şimdi taze bir başlangıç yapılacaktır.” [29]

Nazi Almanya’sının son dönemleri, Alman Kilise-Devlet bakış açısının birbirlerine ve topluma karşı büyük dersler çıkardığı bir dönem olmuştur. Öncelikle

[29] Bkz. Paul Mikat, *Geschichte, Recht, Religion, Politik*, D. Giesen, D. Ruthe, C.2. München 1984, s. 97-106.

Kilise'nin devlete olan bağlılığı onu kilit bir yere getirmişti. Yani Kilise'nin devlete olan tabiiyeti, onu zamanla sorgusuz sualsiz devletin icraatlerini onaylar hale getirmiştir. Bu durum devlet yönetiminde önceden zaten varolan Kilise'nin otonomisinin tekrar ön plana çıkarılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Üzerinde durulan bir diğer nokta ise Kilise'nin, halkın sosyal-politik hayatındaki gerekliliğiydi. Bu döneme geri dönülüp bakıldığında aslında Kilise'nin Hitler yönetimini tamamen desteklemediği görülmektedir. Kilise'nin yaptığı asıl yanlış, yapılanlar karşısında herhangi bir tavır almaması, sessiz kalmasıydı. Sonuçta gerek Katolik Kilisesi gerekse Protestan Kilisesi, bu dönemden sosyal hayatta daha aktif olma kararları ile çıktılar. Günümüzde bile devlet ve dinin birbirinden tamamen ayrılması, politikanın tamamiyle sekülerize olması, siyasi alan için kritik bir durum olarak görülmektedir. [30]

E) İkinci Dünya Savaşı Sonrası ve Avrupa Birliği Dönemi (1945-20..)

Dönemin en büyük gücü, savaş sonrası anti Nazist bir hareket olarak doğan 'Hıristiyan Demokrasi' grubuydu. Ancak zamanla bu küçük grup, büyüyerek Almanya'da teşkilatlanabilmiş ve ülke genelinde etkin bir partiye dönüşmüştü.[31]

Hıristiyan Demokrat Partisi, Katolik ve Protestanları biraraya getirebilen liberal bir güç olmuştu. Tarihte yaşananlardan aldığı tecrübeler ve demokrasiye yaptığı vurgu, Almanya'nın Kilise ile ortaklığı geleneğini de devam ettirme azmi bu partinin yıldızını bir anda parlatmıştı. Halk, bu dönemde Nazizmin birkez daha hayat bulmasından çok

[30] Bkz. Gerhard Schmidtchen, *Was den Deutschen heilig ist? Religiöse und politische Strömungen in der Bundesrepublik Deutschland*, München 1979, s.48-55.

[31] Bkz. Paul M. Zulehner, *Saekularsierung von Gesellscahft*, Person und Religion, Wien 1973.

tedirgindi. Bu tehditin karşısında tek güç olarak yine Kilise görülüyordu. Özellikle Devlet ve Kilise'nin işbirliği bu dönemde ayrı bir anlam kazanıyordu.

Sonuçta, Avrupa'nın da yönlendirmesiyle 1948'de Almanya'da yeni bir Anayasa hazırlanılmasına karar verildi. Bu doğrultuda 'Alman Eyalet Parlamentosu' tarafından yeni bir Anayasa hazırlamak amacıyla 'Parlamento Konseyi' kuruldu. 'Yeni Federal Alman Anayasası', aldığı onay sonrası 1949 Mayıs ayında uygulamaya geçirildi. Özellikle bu yeni anayasada dikkat çeken nokta; Tanrı kavramının çok net bir şekilde kullanılmasıdır. Anayasa'nın başlangıç cümlesinde Tanrı kavramına yer verilmekte, aynı zamanda insanların Tanrı karşısındaki sorumluluğuna da açık bir atıf yapılmaktadır.

23 Mayıs 1949 Federal Alman Cumhuriyeti Anayasasında Din İle İlgili Maddeler: [32]

Başlangıç;

"Tanrı ve insanlar karşısındaki sorumluluğunun bilincinde olan, milli ve siyasi birliğini savunmak ve birleşmiş bir Avrupa'da, haklardan yaralanan bir üye olarak, dünya barışına hizmet iradesiyle hareket eden, Alman halkı; Bad, Aşağı Saksonya, Bavyera, Bremen, Hamburg, Hesse, Nord Rhein-Westphalia, Palatina, Schleswing Holstein, Baden-Württemberg ve Hohenzollerin eyaletlerinde; geçici bir dönem için siyasi hayata yeni bir düzen vermek amacıyla, kendi Anayasa yapma iktidarına dayanarak, işbu Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası'nı kabul etmiştir. Bu göreve katılmaları yasaklanmış olan Almanlar adına da hareket etmiştir. Alman halkı,

[32] www.adalet.gov.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

bütünüyle kendi kaderini serbestçe belirleyerek, Almanya'nın birlik ve hürriyetini gerçekleştirmeye davetlidir."

Madde 3: "Kanun önünde eşitlik"

3- Hiç kimse cinsi, soyu, ırkı, dili, yurdu ve kökeni, inancı, dini ya da siyasi inanç ve görüşleri dolayısıyla zarara uğratılamaz ya da ayrıcalıklı kılınamaz.

Madde 4: "Din ve İnanç Hürriyeti"

1- Din ve vicdan hürriyeti ile dini ve felsefi inanç hürriyetine dokunulamaz.

2- Dinin serbestçe yerine getirilmesi teminat altına alınır.

3- Hiç kimse, savaş zamanında inancına aykırı olarak, silahlı hizmete zorlanamaz.

Böylece anayasanın ilk on dokuz maddesi temel hakları ele almaktadır.

Madde 3 ile aslında 'Devletin Tarafsızlığı' ilkesine vurgu yapılmak istenmiştir. Belki de din- devlet ilişkilerinde takınılması istenen tarafsız tutumda buna dahildir.

Madde 4 ile 'Din ve İnanç Hürriyeti' güvence altına alınmaktadır:

1. Bu madde ile din, inanç ve vicdan hürriyetinin hiçbirşekilde ihlal edilemeyeceğine vurgu yapılmıştır.

2. Burada ise, dinin hertürlü müdahaleden korunması güvenceye alınmıştır.

3. Bu madde ile askerlik hizmetine vicdani red istisnası getirilmiştir.

Madde 7 ile 'Eğitimde dinin yeri'ne değinilmiştir.

Anayasa'nın 3 ve 4. Maddeleri temelini, Weimar Anayasası 146. Madde den almıştır. Sözü geçen anayasa maddesinde 'Dini Özgürlükler'e vurgu yapılmıştır.

Ayrıca bu anayasa da üstü kapalı da olsa devletin resmi bir Kilise'sinin olamayacağına yönelik ifadeler de bulunmaktadır.

Doğu Almanya'da ise durum daha farklıdır; halkın dini yaşam konusunda karşılaştığı zorlukların yanısıra Kilise üzerinde de sıkı bir baskı vardır. Devlet yönetimi

komünizmden kurtulduktan sonra Kilise rahatlamıştı. Ancak yaşananlar Doğu Almanya'yı Batı Almanya'ya göre bir anlamda daha laik kılmıştı. 1989'da Berlin Duvarı yıkılmadan kısa bir süre önce John Burgess şunu bildirmektedir: "Doğu Almanya, geleneksel dini hayata katılım olmasına rağmen, bugün dünyanın en çok sekülerleşmiş ülkelerinden birisidir."[33]

Uzun yıllar komünizm idaresinde kalmış Doğu Alman Kilisesi, Batı Almanya'ya göre devlete karşı daha kuşkucu bir tavır sergiliyordu. Doğu Almanya komünizim idaresi altında iken ailelerin çocuklarını vaftiz ettirmelerine, kiliseye düzenli giden gençlerin kolej eğitimi almalarına ve aktif Hristiyanların idari ve iş alanlarında yükselmelerine izin verilmemiştir. Sonuçta, Batı Alman Protestan Kilisesi 1961 ve 1989 yılları arasında üyelerinin yüzde on beşini kaybederken, Doğu Alman Protestan Kilisesi ise üyelerinin yüzde ellisini kaybetmiştir. [34]

"1919 Anayasası'nın 137. Maddesi 1949'da 140. Maddeyle muhafaza edilip din konusu açıkça şöyle belirtilmektedir: "Devletin dini yoktur." Bu açıdan devlet laik denilebilir, ancak devlet dinden tamamen ayrılmamıştır ve kiliselerle bir kısım ilişkilerini devam ettirmektedir. Gerçekte, devletin temeli dine dayanmasa da temel kanun girişinde Anayasanın 'Tanrı ve insanlar karşısında sorumluluk bilincine göre hazırlandığı' açıkça belirtilir. Dört eyalet (Baden-Württemberg, Bavyera, Nord Rhein-Westphalia, Rhein-Palatinat) kendi anayasa metinlerinde benzer ifadeleri zikretmektedirler. Federal Cumhuriyet'in Başkanının göreve başlama yemini "Tanrı bana yardım etsin" ile biter. Rhein-Palatinat bölgesinin Anayasa Mahkemesi üyelerinin ifade ettikleri yemin şöyle başlar: "Her şeyi bilen büyük Allah önünde yemin ederim…"

[33] Bkz. Schulmeister, O., *Kirche, İdeologie und Parteien*, F. Klostermann, Wien 1966.

[34] Bkz. Peter L., Berger, *Kirche ohne Auftrag*, Stuttgart 1962.

Aynı şekilde Hamburg, Basse-Saxe, Nord Rhein-Westphalia, Rhein-Palatinat, Schleswig-Holstein bölgelerinde yapılan yeminlerde, dini bir söz eşlik edebiliyor. Ayrıca Baden-Württemberg, Bavyera, Nord Rhein-Westphalia, Rhein-Palatinat ve Sarre eyaletlerinde de gençliğin eğitim amaçları arasında Allah korkusu ve gelecek aşkı yer almıştır." [35]

II. KATOLİK KİLİSESİ UYGULAMALARI VE ALMANYA'NIN TUTUMU

Katolik Kilisesi her türlü işlerinde tamamen Vatikan'a bağlıdır ve Vatikan yeri gelince devletle çeşitli anlaşmalar, örneğin 'Konkordat' imzalar. Katolik Kilisesi tarihi sürecine bakacak olursak; gerek 1871-1918 arasında, gerekse Weimar Cumhuriyeti Dönemi'nde, yine aynı şekilde, Vatikan'a bağlı durumda idare edilmiştir. Vatikan'ın devletle yaptığı anlaşmalar, o devletin sınırları içinde özel hukuk alanına girer ve konusu genellikle Kilise'dir. [36] Nasyonal Sosyalizm devrinde Katolik Kilisesi hızla prestij kaybediyordu. Bu dönemde Kilise'nin fiilen faaliyetlerinin çoğu sınırlandırılmış, 24 Temmuz ve 24

[35] Bkz. Martin Honecker, *Protestantismus und Politik, Kirche und Politik*, Düsseldorf 1982, s. 85.

[36] Örnek olarak; "Weimar Cumhuriyeti devrinde federasyon üyesi devletlerden Bavyera 29 Mart 1924, Prusya 14 Temmuz 1929 ve Baden-Wüttenberg 12 Kasım 1932 yılında yaptıkları anlaşmalar ile Anayasa çerçevesi içinde Katolik Kilisesi'nin teşkilatını tanımışlardır. Bu anlaşmalar ile Anayasa'daki hükme uygun olarak rahip ve kardinallerin tayini işinde Papalığa yetki tanınmıştır**.** Bir kamu hukuku hükmi şahsı olmasına rağmen kilisenin memurlarının tayininin tasdiki işinin o devletin dışındaki başka bir makama bırakılması idare hukuku prensiplerine aykırıdır. Ancak devletin ve kilisenin hedeflerinin ayrı olması ve Katolik Kilisesi'nin evrensel faaliyetleri ve nihayet çeşitli sebepler dolayısı ile böyle bir yetki tanıması olağan bir durumdur. Bu Papalık anlaşmalarında devletin anayasa çerçevesinde kiliseye yardımı olarak yorumlanır.

Aralık 1925 tarihli kanunlarla Katolik Kilisesi'nin vakıflarının devletçe tamir edilmesi kararı alınmıştı.

12 Eylül 1933 tarihinde Vatikan ile yapılan genel bir anlaşma ile Katolik Kilisesi'nin faaliyetleri düzenlenmiştir. [37] Bununla Kilise'nin eski yetkileri tasnif ve tanzim edilmiş, bazı yetkileri ise teyit edilmiş ve tanınmıştır. Fakat Katolik Kilisesi memurları Alman tabiiyetinde olmak zorundaydı. Ayrıca Protestan Kilisesi bütün diğer kiliselerin faaliyetlerini düzenleyeceğinden bu husus Katolik Kilisesi'nin egemen konumunu oldukça sarsmıştır. Din derslerinin konuları sınırlandırılmış, dualarda 'Alman Halkı ve Devleti' nin adının zikredilmesi mecburi tutulmuştur. Tüm bunların yanısıra, Katolik Cemiyetler ancak saf dini hedeflere hizmet şartı ile faaliyetlerinde özgür bırakılmıştır.

Almanya Federal Cumhuriyeti'nde ise nüfusunun yarısından fazlası Katolik'ti. Bu yüzden devletin en kuvvetli kilisesi Katolik Kilisesi'ydi. Kilise, tamamen Weimar Anayasası çerçevesinde faaliyette bulunuyordu ve 1933 yılında Vatikan ile yapılan sözleşme hükümleri yürürlükte iken Nasyonal Sosyalist'lerin koydukları kanunlar kaldırılmıştı. [38] Katolik Kilisesi'nin bugünkü durumu ise daha laik bir çizgide olmakla beraber, günümüzde Kilise uygulamaları Alman Anayasası'nda açıkça ifade edilmiş, bir kez daha yasalarda gerekli yerini bulmuştur.[39]

---

[37] Katolik Kilisesi'nin Nasyonal Sosyalizm zihniyetine olan uzaklığı sebepleri ile Hitlerin aslında bir Katolik olup, Papa tarafından aforoz edilmesinin sebepleri farklıdır.

[38] Bkz. Eduard Kern, *Staat und Kirche in der Gegenwart, Decker's Verlag*, Tübingen 1951.

[39] Bkz. Frederic Spotts, *Kirchen und Politik in Deutschland*, (Almancaya çev. B. Weitbrect), Stuttgart 1976.

III. PROTESTAN KİLİSESİ UYGULAMALARI VE ALMANYA'NIN TUTUMU

Bugün Alman Protestan Kilisesi, yirmi dört bölgesel Kilisesi'nin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir 'Kiliseler Federasyonu'dur. Bu kiliselerin çoğu Lutherci geleneğe dayanmasına rağmen, reformcu gelenekten yani Calvinist gelenekten gelenlerin yanısıra Lutherci ve Calvinci Kiliselerin birleşmesi ile oluşanlar da vardır. Bölgesel Kiliseler'in azımsanmayacak derecede bir otonomiye sahip olduğu da bilinmektedir.

Tarihi sürece bakacak olursak; Nasyonal Sosyalizm devrinde geniş bir statüye sahip olan Protestan Kilisesi'nin imajı, 1948 Anayasa iptali ile büyük ölçüde zedelenmiştir. Bu sebeple Kilise bir sarsıntı geçirmişse de eski federal yapısı zamanla tekrar canlandırılarak bütün Protestan Kiliseleri, Lutherist ve Reformist (Calvinist) bir birlik içinde toplanmışlardır.[40]

İmparatorluk devrinin sonuna kadar Protestan Kilisesi, devletin resmi kilisesi durumundaydı. Nitekim Alman birliğini kuranlar da Protestan'dı. Bir bakıma Protestan Kilise'si fiilen Katolik Kilisesi'nden daha fazla imtiyaza sahip bir konumdaydı. 1918 yılında İmparatorluğun yıkılması ile Prusya'nın tamamen Protestan olan topraklarının büyük bir kısmı kaybedildi. Böylece Protestan nüfus kısmen azalmış oldu. Ayrıca yeni laik Anayasa hiçbir kiliseye diğerlerinden daha fazla imtiyaz tanımadı. Böylece Protestan Kilise teşkilatında büyük bir sarsıntı yaşanmış oldu. Kilise parçalanmaya başlamıştı, merkezi ve federal bütün güçlerini yavaş yavaş kaybediyordu. Bavyera, Saksonya gibi Katolik eyaletlerde, Protestan teşkilatı eski idaresini yitirmişti. Prusya ise bu sayılan bölgelerin dışında kalarak eski idaresini koruyabilmişti. Tüm bu yaşananlara

[40] Bkz. Monsma, Soper, s. 160.

çözüm, hazırlanan bir tüzük ile 22 Eylül 1922'de geldi; Protestan Birliği'nin yeniden inşaası için bir 'Cemaat-Kilise Konseyi' kurulmuştu. Böylece; Başrahiplik sistemi devreye girerek cemaat bölgeleri oluşturuldu ve bu bölgeler her bir Kilisenin kendi bölgesi sayıldı. Başrahipliklerin idaresinde birleştirilen bölgelerin başına da 'Cemaat Kilise Konseyi' geçirilmiş oldu. Fakat bu teşkilatlanmaya Prusya'daki yedi büyük bölgesel Kilise katılmadı, aralarında ayrı bir birlik kurdular. Protestan Kilisesi'nin bu teşkilatlanması devlet tarafından 8 Mart 1924 tarihli bir kanunla düzenlenerek Protestan Kilisesi'nin faaliyetleri kayıt altına alındı. Böylelikle Kilise, kanunun belirlenen bu hükümleri dışında faaliyette bulunamayacaktı. Bu şekilde düzenlenen yeni teşkilat 11 Mayıs 1931 ve 11 Haziran 1931 tarihlerinde kabul edilen iki kanunla devlet tarafından yeni ve birleştirici hükümlere tabii tutulmuştur. Kilise'nin bütün mal varlığı ve mali idaresi bir bakanlığın temsiline bırakılmıştı. Artık Kilise mallarını fiilen idare edemez bir konumdaydı. Kilise'nin bakanlık aleyhinde açtığı davalar ise devlet şurasında hükme bağlanmaktaydı. Bu gelişmelerin yanısıra, Kilise memurlarının ve özellikle Konsey üyelerinin atanmalarında devletin hiçbir tesiri olmayacağı da temin edilmişti. Bununla beraber Kilise personelinin; Alman Devleti vatandaşı olmaları yanısıra rahiplerin de Alman Teoloji Yüksekokullarından diploma alma zorunluluğu bulunmaktaydı.[41]

Weimar Cumhuriyeti devrinde, Protestan Kilisesi'nin devlet üzerinde yaptığı baskılar sonucunda Anayasadan kısmen ayrılan hükümleri olan ayrıca bir kanun yapılmak zorunda kalınmıştı. Fakat bu kanunla "Devletin Protestan Kilisesi yoktur." hükmünü de teyit etmişti. 1933 yılında Nasyonal Sosyalistler idareyi fiilen ele aldıklarında Alman Protestan Kilisesi'nin bulunduğu durum böyleydi. Nasyonal Sosyalistler, Kiliseyi kendi hedeflerine, aşırı milliyetçi bir yöne doğru götürmek çabasındaydılar. Almanya'daki Protestan Kilise yapılanmasını yepyeni bir

[41] Bkz. Monsma, Soper, s. 162.

teşkilatlanmaya dönüştürerek, amaçları uğruna ilk adımı atmış oldular. Böylece Protestan Kilisesi'ne diğer bütün dini cemiyetlerin üstünde imtiyazlar verildi. Protestan Kilisesi, Devlet'in Kilisesi konumuna geldiğinde, Anayasa hükümlerinin nasıl çiğnendiği görülmüş oldu. 14 Temmuz 1933 tarihinde Protestan Kilisesi yeni Anayasası yürürlüğe girdi. Bu Anayasanın dibacesinde şöyle denilmektedir: "Tanrı'nın Alman Halkı'nı tarihi bir değişikliğin içinde yaşattığı bu anda Alman Protestan Kilisesi, Alman Protestan Kilise Birliği'nin yönetimi altına bağlanmaktadır. Reformasyondan yetişmiş, gelişmiş, yan yana duran ve eşit fikir ve inanışların bir bağ teşkil ettiği bu birlikte, Protestan Kilise Birliği'nde hepimiz için bir gövde, bir ruh, hakim bir inanç, bir vaftiz ve her şeyin üstünde ve içinde bir Tanrı Baba için birleşilmektedir." [42] Böylece Protestan Kilisesi, yeni merkeziyetçi bir idareye sahip olmuştu. Ayrıca, ifade edildiği şekliyle; Protestan Kilise'si "Devlet Kilisesi" derecesine yükseltilerek, üstün Alman ırkına layık, diğerlerinden üstün bir Kilise halini almıştı. Bununla beraber Protestan Kilisesi, sadece kendi işlerini değil, diğer kiliselerin de dini faaliyetlerini düzenlemekteydi. Böylece devlet, özellikle Katolik Kilisesi'nin faaliyetlerini de denetimi altında tutabilecekti.

Sonuç olarak; artık Almanya'nın dini makamı, Protestan bir Devlet Başrahibi'ne aitti. Başrahip, Protestan Kilisesi'nin de lideri konumundaydı. Başrahipliğin yanısıra ayrıca dini işleri düzenleyen bir bakanlık da oluşturulmuştu. Alman Protestan Kilisesi'nin en yüksek idari kurumu, tüm kilise faaliyetlerini düzenler ve kanun koyma işine de iştirak ederdi. Alınan bütün kararlar Başrahibin imzası ile kesinleşir ve Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girerdi. Böylece Hukuk tarihinde görülmemiş bir ilk yaşanıyor, kanun koyucunun yanında başka bir kuruma da kanun yapma yetkisi verildiği görülüyordu. Sözü geçen bu Kilise Kanunları'nın, esas kanun koyucu

[42] Bkz. Monsma, Soper, sayfa 163-165.

tarafından yapılan diğer kanunlardan hiçbir farkı yoktu, hatta aynı güce sahipti. Bu yeni düzende; her bir Kilise bölgesine inanç bakımında belirli özgürlükler verilmişse de aslında Protestan Kilisesi'nin merkezi konumu güçlendirilmiştir. Artık Protestan Kilisesi, Nasyonal Sosyalizmin ideolojisine uygun bir hale getirilmişti. Weimar Anayasası'ndaki hükümler gözardı edilmiş, Protestan Kilise'si Devletin Kilisesi olmuş, kendisine ayrıca kanun koyma yetkisi verilmiş, böylece idari teşkilatın en üstün ve güçlü organlarından biri haline getirilmişti. Diğer yandan Kilise, aslında Nasyonal Sosyalizmin propaganda aracından başka bir şey değildi. Hitler, baskıyla Başrahipliğe yandaşlarını getiriyor, yapılan vaazlar da halka çarptırılmış dini bilgiler verdiriyordu. Belki de buradaki asıl amaç halkın inançlarını onlara hissettirmeden de olsa zayıflatmak, böylece yolunda daha rahat ilerleyebilmek, hedefe de daha çabuk ulaşabilmekti. Sonuçta, bu durumdan rahatsız olan bir Protestan Kilisesi ortaya çıkmıştı. Kilise, gözgöre göre halkın dini duygularının sömürülmesinden rahatsız olmaya başlamıştı. Hitler ise hamlesini yaparak, savaş tehlikesi bahanesiyle kendi seçtiği Başrahipi Kurul'un başına getirmiş ve uzunca birsüre elini Kilise'nin üzerinden çekmemiştir. Ancak sonrasında Avrupa Birliği'ne giriş ile Kiliseler konum ve itibar olarak farklılıklar göstererek de olsa gerekli şekillenmesini yaşayacak ve bugünkü asli halini alacaktı.[43]

[43] Bkz. Monsma, Soper, s. 170-175.

2. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM SÜRECİ SONUNDA ALMANYA'DA KİLİSE-DEVLET İLİŞKİLERİ

I. DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ALMANYA'DA HUKUKİ DURUM

Bu bölümde Alman Anayasa'sında yerini bulan din, vicdan ve inanç ile ilgili çeşitli hükümler, uygulamalar ve bunların statüleri ele alınıp incelenecektir. Bu çerçevede:

Alman Anayasasına Göre[44]:

A) Din ve Vicdan Özgürlüğü

- İnanç, kanaat ve din özgürlüğü dokunulmazdır, garanti altına alınmıştır . Dinini serbestçe seçebilme özgürlüğü mevcuttur . (Madde;4)

B) Dinde Zorlama

- Hiçkimse dini inançlarını açıklamaya veya terk etmeye zorlanamaz. (Madde;136-3)
- Kimse dini ayinlere katılmaya zorlanamaz. (Madde;136-4)

[44] www.recht-harmonisch.de, (erişim tarihi: 23.05.2018)

- Herkesin dinini rahatça yaşama hakkı vardır. Hiçkimse inançlarından dolayı farklı bir muameleye tabii tutulamaz. (Madde;4-2,136)

C) Din, Devlet ve Kilise

- Devletin resmi bir Kilisesi, resmi bir dini yoktur. (Madde;137-1)

D) Dini Cemaat ve Cemiyetler

- Dini cemaatler serbestçe teşkilatlanabilirler. (Madde;137-2-3)
- Dini teşkilatlar kendi idareleri ile serbestçe kurulabilirler. (Madde;137-3)
- Dini cemaatler tüzel kişilik elde edebilirler. (Madde;137-5)
- Dini cemiyetler vergi isteme hakkına sahiptir. (Madde;137-5)
- Dini cemaatler tüzel kişilik elde edebilirler. (Madde;137-5)
- Dini cemaat ve cemiyetler menkul-gayrimenkul mal edinebilirler. (Madde;138-2)

E) Din Eğitimi ve Öğretimi Hakkı

- Herkesin din derslerini dilediğince alma hakkı vardır. (Madde;7-2)
- Din dersleri okullarda mecburi derstir. (Madde;7-3)
- Okullarda din eğitimi Kilise-Devlet işbirliğiyle verilir. (Madde;7-3)

F) Kamuda Din Hizmeti

- Hertürlü resmi kurum ve kuruluşlarda din hizmeti ve dini personel ihtiyacı devlet tarafından giderilir. (Madde;141)

G) Yemin

-Kimse dini metinlere uygun olarak yemin yapmaya zorlanamaz. (Madde;136-4)

H) Pazar ve Tatil Günleri

- Tatil günlerine karışılmaz. Pazar günleri, bayram günleri çalışılmaz. (Madde;139)

II. DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ AÇISINDAN ALMANYA'DA KİLİSELERİN DURUMU

Kiliseleri ele alacağımız başlıklar şunlardır: [45]

1- Ahlaki Otorite Olarak Kiliseler

2- Kiliselerin Hukuki Statüsü

3- Kiliseleri Tanımanın Ekonomik ve Sosyal İçeriği

4- Kiliselerin Mülkiyetinin Korunması ve Vergi

5- Kiliseler ve Çalışma Yasası

6- Eğitim Sisteminde Kiliseler

7- Kiliselerin Siyasi Etkisi

[45] Bkz. Bauberot, s. 48-56.

A) Ahlaki Otorite Olarak Kiliseler

Almanya'da kiliseler 3. Reich'in çöküşünden sonra devam eden tek otorite ve kurum oldular. Onlar 'ahlaki yozlaşma, politik ve kurumsal boşluk' olarak nitelendirilen bir ortamda kendilerini birer oyuncu olarak buldular. Nazi rejimi döneminde yaşadıkları işkencelerden dolayı Almanya'nın yeniden inşasına birinci sırada yardım etmeyi hedeflediler. Yine de Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşü ve Nazi Partisi'nin seçim zaferi, bir bölümüyle iki mezhebin özellikle Cizvit Kilisesi'nin yardımına bağlanabilir.

Geçmiş yıllar boyunca kendileriyle mesafe aldıkları sayısız üyenin geri dönüşünden istifade ederek yapılan bu yardım farklı şekillerde yorumlanmıştır:

- İşgal edilen bölgelerin sınırları da olsa, sınır bölgelerinde bulunmalarından dolayı sınırı geçebildikleri ölçüde müttefiklere aracı rolü oynadılar.

- Devletin ve yeni sosyal düzenin meşrulaşmasının bir göstergesi olarak kabul edildiler.

- Tarihi olarak 1933 öncesi Almanya'sıyla barışarak, Nazizmin doğurduğu kimlik krizinin ortadan kalkmasını sağladılar.

- Nihayet Almanya'nın ahlaken yeniden kurulmasına iştirak etmeye çağrıldılar ve devletle beraber halkın esenliğini sağlamak için görev aldılar.

Kiliseler bu ahlaki yasallaşmanın ötesinde, otoritelerini sağlamlaştırmada önemi azımsanmayacak derecede kendilerine hukuki bir yasallık sağlayan anayasal referanstan faydalandılar. Gerçekte, devletin temeli dine dayanmasa da temel kanunun, yani Anayasanın dibacesinde; 'Yeni Alman Anayasasının, Tanrı ve vatandaşlarına karşı sorumluluk bilincine sahip bir şekilde hazırlandığı' açıkça belirtilmiştir.

Bu yeni durum kamuoyunda kendini somut olarak kuvvetlice göstermiştir. Örneğin; 1955'te Aşağı Saksonya eyalet yönetimiyle Cizvit Kilisesi arasında imzalanan

antlaşma, kilisenin kamu sorumluluğunu ve bağımsızlığını tanımaktadır. Bundan sonra bu antlaşma bütün ülkede de genelleştirilmiştir.

B) Kiliselerin Hukuki Statüsü

Bilindiği üzere Almanya'da hakim bir yapıya sahip olan din, Hıristiyanlıktır. Buna göre; Protestanlık ve Katoliklik dışında temsil edilen diğer kiliselerin ve Hıristiyan cemaatlerin sayısı azdır. Katolik ve Protestan grupların üstünlüğü, bugün Almanya'da hatırı sayılır Müslüman nüfusa rağmen muhafaza edilmiştir.

Almanya'da Kiliselerin statüsü, önemli ölçüde siyasi otoriteye de dayanmaktadır. Bu durumun hukuki dayanakları olarak ise:

- Federal düzeyde 'Temel Anayasa'

- Bölgelerin dini çoğunluğuna göre Kilise-Devlet ilişkileri yönünden değişen Eyalet Anayasaları.[46]

Temel Anayasa, Kiliselere: 'Gerek dernekler gerekse kamu hukuku birlikleri' yasasına göre oluşum imkanı vermektedir. Bu Anayasa; Devlet'in Kilisesi'ni tanımayıp, Weimar Cumhuriyeti Anayasası'nın 136, 137, 138, 139 ve 141. Maddelerini ve özellikle Devlet ile Kilisenin ayrılığını tanımlayarak din ve vicdan hürriyetini kuvvetlendirmektedir. Dört eyalete gelince; Kiliselerle antlaşma yapma ve Konkordato uygulamasına da ayrıca sahiptirler. Bu açıdan Katolik Kiliseleri'nin hukuki durumları Vatikan ve Hitler tarafından 1933'te imzalanan 'Reichskonkordat'[47] tarafından düzenlenmiştir. Anayasaya uygun olarak her ne kadar temel alanların yasaması Federasyona verilmiş olsa da ve Federal Hukuk Madde 31'e göre eyaletlere özellikle

[46] Bauberot, s. 20.

[47] Bkz. Bauberot, s. 53.

eğitim ve kültür alanında bazı imtiyazlar vermiştir. Ayrıca Madde 30'a göre; 'Kamu erki ve devlete düşen işlerin yerine getirilmesi de eyaletlere aittir.'

C) Kiliseleri Tanımanın Ekonomik ve Sosyal İçeriği

Kiliseler ekonomik ve sosyal yönden normal sivil derneklerden çok daha farklı bir durumda bulunmaktadırlar. Kilisenin varlıklarını koruması, vergiler, dini eğitim ve yaşanan olası siyasi etkiler onların bu farklılığını ortaya koymaktadır.

D) Kiliselerin Mülkiyetinin Korunması ve Vergi

Weimar Cumhuriyet Anayasası'ndan devralınan 137/6. Maddeye göre Almanya'da Kiliseler devletin de yardımıyla vergi alma hakkına sahiptirler. Bu hak Kiliselerle imzalanan sözleşmelerde açıkça belirtilmektedir. Aynı zamanda Kilise vergisi, kiliselerin temel gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Yapılan diğer bağışlar ise bölgelere göre farklılık göstermektedir. Buna;

- Devlet binalarının bakım ve onarımı
- Büyük toplantıların düzenlenmesi
- Ayrıca bazı (toplum sağlığı ve eğitim yardımı…gibi) sosyal içerikli işleri yerine getirmek için mecburi ve olağan dışı yardımları da ilave etmek gerekir.

Devlet tarafından konulan Kilise vergisi, kiliselere iki büyük avantaj sağlamaktadır. Bir yandan vergiyi tahsil etmesi, diğer yandan devletin vergi toplama işini üzerine alması daha düşük bir masrafla gerçekleşmektedir. Şayet bu görevi kiliseler

yerine getirirse görevlendirme masrafı olarak toplanan tutarın yüzde 20'si kaybolacaktır. [48]

Aslında Kiliselerin mülkiyeti siyasi erkin lehine çoğu defa müsadere edilirken, Anayasa'da, pratikte kamulaştırma tedbirlerini imkânsız kılmaktadır. Temel Anayasa'nın 140. Maddesi mülkiyet hakkını kuvvetlendirip garanti etmekte, kilise ve derneklerin diğer kanunları (Weimar Anayasası 138/2) zarar bedelini ödemeksizin tüm kamulaştırmaları reddetmektedir. Aslında bu madde, mülkiyetin korunmasından da öteye gitmektedir. Nitekim Kiliselerin varlıklarından tasarruf etmeyi ve kamu menfaatine yararlandırmayı engelleyen bütün şeylere karşı onları korumaktadır.

Bu hakların, garantilerin, finans kaynaklarının ve araçların tümü kiliseleri Almanya'da ekonomik bir güç yapmaktadır. Böylece kiliseler verilen istihdam konusunda devletten sonra ikinci sırada gelmektedirler. Kiliselerin faaliyetleri genelde sosyal yardım ve uluslararası yardımı kapsamaktadır. Aynı zamanda, uluslararası düzeyde özellikle dünyada Katoliklik bünyesinde ve Protestan kiliselerinin ekümenik konseylerinde de bir güç oluşturmaktadır.

E) Kiliseler ve Çalışma Yasası

Yürürlükteki yasaya göre, kiliseler orta düzeyde bilinmeyen bir işveren kuruluşu rolünü oynuyorlar. Peki bu ayrıcalıklı hukuki statü neye göre tanımlanmıştır ve bunun sosyal yankıları nelerdir?

Kiliselerin statüsü bu soru bağlamında Weimar yasalarına göre değerlendirilmelidir. Temel kanunun 136. Maddesi ve Weimar Yasası'nın devamını tamamlayan 140. Maddesine göre kiliseler 'Kamu Hukuk Sendikaları' olabilirler.

[48] Bkz. Bauberot, s. 33.

Kuşkusuz "yaşanılan çevreye ait bir kavramla belirlenmiş ortaklaşa hizmet etme amacı olan dernekler kilise ya da külte tabidirler."(Madde 137/7). Yalnız iki tarihi kilise (Protestan ve Katolik) kendilerine bağlı bulunan eğitim ve girişim bakımından çalışma yasasının sunduğu imkânlardan yararlanacaklardır. Devletten sonra ikinci işveren kurum durumundaki kiliseler, işveren sektörü olarak algılanmaktadır. 137/3. Madde kiliselere 'özerklik' vermektedir: "Her kilise veya kült kendi işlerini bağımsız olarak düzenler ve yönetir" ve bununla beraber bu özerklik "herkes için geçerli yasalarla sınırlıdır."

Bu maddelere, çalışma hukuku alanında kiliselerin statüsünü daha kesin olarak belirleyen diğer hukuki düzenlemeler ilave edilmektedir. Kanun koyucu, bazı kanunları uygulamada kiliseleri dışarıda bırakan bir seri tedbir almıştır ki bunlar: [49]

- İşletmelerin iç statülerine ilişkin olanlar
- İşletmelerin ortak yönetimine ait olanlar
- Ve nihayet ferdi temsiliyete ilişkin olanlardır.

O halde, bu hukuki şartlarda kiliseler teorik olarak bütün müşterek ailelerin (papazlar, işçiler) katıldığı Hıristiyan topluluğa hizmet ideali olan dini bir firma olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kiliselerin özerk olması ferdi çalışma hukukunda bir takım zorlamalara yol açmaktadır. Çalışanların meslek hayatı olduğu kadar özel hayatları da, özellikle 'örf ve iman' konusunda, kilise doktrini ile bağdaşmak zorundadır. Kilise hizmetlerinin temel birliği bütün çalışanlar için titizliğin gerekliliğini haklı göstermektedir. Yasalara aykırı davranma, "işveren tarafından önceden haber vermeksizin iş kontratını iptal ederek" işten kovmaya yol açabilir. Bir örnek vermek gerekirse, Katolik işçilerden biri dost hayatı yaşar ya da kürtajı savunursa, kendine

[49] Bkz. Bauberot, s. 39.

haber verilmeksizin işine son verilir. Federal iş mahkemelerinin birçok kararı buna şahitlik etmektedir.

"Muhtemelen cezai işten çıkarmalara çare bulmak ve Temel Kanunun 140. Maddesinin açıkça belirttiği temel kanunlara uymayı kontrol etmek için kanun koyucu, işveren ile işçi arasındaki uyuşmazlıkların devlet iş mahkemelerinde görülebileceğini öngörmüştür."

F) Eğitim Sisteminde Kiliseler

Anayasa, vatandaşlarına her türlü eğitimi garanti ederek şunları içermektedir: "Laik okulların dışındaki kamu okullarında din eğitimi normal bir eğitim alanıdır. Devletin gözetim hakkına zarar vermeksizin din eğitimi farklı dinlerin prensiplerine uygun bir şekilde verilebilir. Hiçbir öğretmen, kimsenin arzusunun dışında herhangi bir dini öğretmeye zorlayamaz." [50]

"Bu din eğitimi kurumu, kiliselerin entelektüel etki yaptığı alanları içermemektedir. Bunlar kiliselerin sorumlu olduğu ve dini olmayan kamu okullarını içermektedir. Entelektüel etki yaptığı alanları içermemektedir. Entelektüel etki devlet üniversite sisteminin bir bölümünü oluşturan İlahiyat Fakülteleri vasıtasıyla yapılmaktadır. Dini manada yüksekokullar olsa da teolojik eğitim esas olarak bu fakültelerde yapılmaktadır. Katolik Fakültelerin profesörlerinin tayini, görevden alınmalarında söz konusu olduğu gibi Kilise otoritelerinin uygun görmesiyle de

[50] Bauberot, s. 42.

yapılmaktadır. Bu entelektüel etki 'Akademiler'de de yapılmaktadır, ancak bunlar daha çok yetişkinlerin eğitimine özgü yerlerdir." [51]

Söz konusu din eğitiminin kapsam ve amaçları, uygulamaya konulmadan önce eyaletlerin bakanlıkları tarafından onaylanmış olsa da, din otoriteleri tarafından belirlenmektedir. Din eğitimi kamu okullarında devlet diplomalı laikler ve Katolikler için kilise vesikası olanlar tarafından verilmektedir. Üniversite mezunu ünvanına sahip olan bir kişi yasal olarak din eğitimi vermeye zorlanmadığından üniversite eğitiminin vermiş olduğu çifte uzmanlık, din otoriteleri ile çatışma durumunda, öğreticilerin her an yeniden yönlendirilmesini gerektirmektedir.

Bu eğitim çerçevesinde öğrencilere verilen dersler, en azından okul çağında öğretici bir performansı olan dini pratik ya da iman konularını içermektedir. Derslerin konuları oldukça değişkendir: Yeni Ahid, dünya dinleri, reform, insan hakları, silahsızlanma, çevreyi koruma, ekümenizm gibi...

Almanya'da İslam dininin eğitimi ise, ülkedeki Türk ve Müslüman göçmenlerin isteklerini karşılamak amacıyla verilmektedir. Bazı eyalet anayasalarınca öngörülen, bir dersin yerine kendi din eğitimini isteyen çocuklar için de din eğitimi verilmesi yine bu kapsamdadır. Bu durumda eğitim konusu, eyaletten eyalete değişmektedir: Bazen 'geniş ahlak anlayışı olarak benimsenen prensipler' veya gerçekler olabilmektedir.

G) Kiliselerin Siyasi Etkisi

Dünyevileşme, kiliselerin siyasi hayatta sahip olabileceği etkiye sessiz kalmamıştır. Bu etki, aslında İkinci Dünya Savaşı'nın sonu itibariyle seneden seneye azalmış fakat dini aidiyet seçim kampanyalarında etkisini sürdürmüştür.

[51] Bauberot, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, s. 45.

Siyasi oluşumlar açısından savaştan sonra politik hayatın yenilenmesi Hıristiyanlığı açıkça esas alan siyasi partilerin doğmasına yol açmıştır: Demokrat Hıristiyanlar Birliği (CDU) ve Bavyera'da Sosyal Hıristiyanlar Birliği (CSU) gibi. Sosyal Hıristiyanlar Birliği'ne Katolik etki damgasını vurmuş olsa da Demokrat Hıristiyanlar Birliği, ileride Katoliklerin çoğunlukta olduğu Hıristiyanları birleştiren bir parti olacaktır, ancak Hıristiyan partiyi belirlemek ve en azından savaştan önceki dönemi Katolik Merkez Partisi açısından Katolik diye belirtmek daha zordur.

Savaşın sonuna kadar SPD, Marksist eğilimli siyasi partiler gibi kilise temalarını işlemeyi sürdürmüştür. Bununla birlikte 1959'da Bad Godesberg programıyla şu şekilde özetlenebilecek bir değişiklik yapılmıştır: "Sosyalizm seküler bir din değildir." Buna bağlı olarak toplumda kiliselere yeni bir yer verilmiştir: "Kişinin hürriyetine ve çoğulcu demokrasiye verilen önem", bu ayrıca Hıristiyanlarla yaklaşmanın işareti olarak da yorumlayabileceğimiz ideolojik bir söylemdir.

Protestan ve Katolik Kilise, federal politika ile ilişkilerinde özel servislere sahiptir. Bu servisler bazen kiliselerinin temsilcisi olarak hareket ederler, bazen de lobi olarak. Kimi stratejiler esas olarak eyalet düzeyinde ortaya konmaktadır. Kiliselerin medya üzerindeki ağırlığı basit ölçülerde değildir. Örneğin; Kiliseler Radyo ve Televizyon İzleme Komitesinde temsilcidirler.

Politik çevrenin dışında, kiliselerin etkisi toplum problemlerini ilgilendiren tartışmalarda görülebilmektedir: Yabancı işçi göçü, sığınma hakkı, sağlık hakkı gibi…

III. DİN-DEVLET İLİŞKİ MODELLERİ VE ALMANYA'DA UYGULANAN ÖRNEKLER

Avrupa Birliği sürecinde Kilise-Devlet ilişkileri kapsamında Almanya'nın yaklaşımını incelerken konuya daha sistematik bakabilmemiz için Kilise-Devlet ilişkilerini üç model açısından ele almak amacındayız. Ancak Almanya bu üç modelden hiçbirinin saf örneğini oluşturmasa da, informel çoğulcu dini yapısıyla beraber kilise ve devletin ayrı ayrı fakat bir arada olduğu modele uymaktadır. Yine de Almanya'nın din-devlet yapısını bu modelleri inceleyerek anlatmayı amaçlamaktayız. Buna göre modeller: [52]

A) Birinci Model: 'Kilise ve Devlet'in Tamamen Birbirinden Ayrılması'

Bu modelin temelleri; Aydınlanma Dönemi'nin toplum, siyaset ve din ile ilgili savundukları tezlere dayanmaktadır. Din ve siyaseti birbirinden tamamen farklı faaliyet alanları olarak gören ve bunların birbirlerinden her daim ayrı tutulması gerektiği varsayımına dayanan bir modeldir. Bu model, dini bireysel sınırlar içine alırken, ona olabildiğince subjektif yaklaşabilmektedir. Oyüzden, din ve siyasetin biraraya geldikleri her alanda dinin de siyasetin de bundan zarar göreceği savunulmaktadır. Bu açıdan siyasetin durduğu nokta, onu gerektiğinde dini kendi amaçları için kullanabilir konuma getirebilir, bu da hem dine hem de siyasete oldukça zarar verir. Sonuçta devletten beklenen her türlü dini konu da tarafsız olmasıdır. Bu tarafsızlık ise ancak din ve siyasetin birbirinden ayrılmasıyla başarılır. Bu modeli savunanlar, din ve siyasetin

[52] Bkz. Monsma, Soper, s. 11-12.

birbirine karıştırıldığı takdirde ortaya çıkabilecek sonuçlara örnek olarak; 17. Yüzyıl 'Din Savaşları'nı, Bosna-Hersek Çatışmasını ve Ortadoğu'yu göstermektedirler.

Bu konuda geniş uygulama alanı bulmuş üç formül mevcuttur:

1- Umumi İlgisizlik

2- Düşmanca Ayrılış

3- Sempatizanca Müsamaha

B) İkinci Model: 'Hakim Bir Konuma Sahip Resmi Kilise Modeli'

Kilise ve devletin iç içe olmasıdır. Bu sistemde din ve devlet hiçbir şekilde birbirinden ayrı değildir. Hâkim konuma sahip bir kilise modeli mevcuttur. Bu model; Devlet ve Kilise'nin ortak bir amaca hizmet etmek için biraraya geldiği bir birlikteliğe işaret etmektedir. Buna göre; Kilise ve Devlet birlikteliği ideal devlet düzeninin olmazsa olmazıdır. Devlet, Kilise'ye gerekli hertürlü desteği sağlarken, Kilise'de Devleti ve toplumu birlik beraberlik içinde tutabilmek için elinden geleni yapar. Bugün bakıldığında toplumların refahında, oluşturulan bu birlikteliğin götürüsünden çok getirisi ön plana çıkarılmaktadır. Ancak bu model toplumun ihtiyaçlarını gidermede ve halkı tatminde ne kadar yeterlidir? öncelikle bunu sormak gerekir. Bu konudaki hassas noktalardan biri pozitif diğeride negatif ayrımcılığın dayandığı sınırlar ve bunun halk tarafından nasıl karşılandığı sorunudur. Bu bakımdan, tolerans konusu herzaman önemli sorunsallardan biri olmuştur. Örneğin; Kilise kurumuna tek bir kilisenin ya da inancın hakim olabileceği gibi, ona birçok kilise ya da inanç sistemine dayalı bir yapı da hakim olabilir. Kilise kurumunun birçok grift yapıdan oluştuğu durumlarda devletin aldığı tavır çok önemlidir. Ötekileştirmeye nereye kadar müsaade etmiştir, ya da etmemiştir? Burada devletin takındığı tavır, kendisini konumlandırdığı durum hangi modeli

benimsediğini bize açıkca gösterir. Buna göre Almanya'nın örneğimiz de informel çoğulcu bir dini yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

C) Üçüncü Model: 'Plüralist-Yapısalcı Plüralist Model'[53]

Kilise ve Devlet'in bir taraftan ayrı iken, bir taraftan da bir arada olmasıdır. Bu model, toplumun kendine özgü ihtiyaçlarına göre Devleti ve Kilise'yi konumlandırır. Burada esas olan otonomi ve özgürlük dengesidir. Plüralist model Kilise'nin toplum üzerindeki etkisini gözardı etmeden, politik hareketlere de saygı duymaktadır. Devlet toplumdaki hiçbir inanış ya da görüş karşısında taraf olmamaktadır. Devlet'in davranışlarındaki adalet burada esastır ve vazgeçilmezdir. Hangi görüş, düşünce ya da kanaat olursa olsun devlet nezdinde herzaman hatırı sayılır bir yeri vardır ve olacaktırda. Almanya; çoğulcu informel yapı modelinin özelliklerini gösterse de, bu modelinde bazı ilkelerine uymaktadır.

Kilise-Devlet birlikte olma formülleri ise şunlardır:

1- Dini Tanıma

2- Devlet Dini

- Bir çoğunluk kilisesinin var olması.
- Bu kiliseye imtiyazlı bir idare hakkı tanımayı destekleyen politikaların varlığı.

3- Dinin Benimsenmesi

[53] "Plüralizm: Hür toplumlarda farklı ihtiyaçların, farklı kurumlar tarafından karşılandığı ve devletinde bu durumda tarafsız kaldığı toplumların benimsediği bir kavramdır."

Farklı Modeller Arasındaki Ortak Noktalar: Din-Devlet ilişkileri konusundaki farklı model ve uygulamalar özellikle Avrupa Birliği ülkelerine yansımalarında üç noktada birleşmekedirler: [54]

1. Devlet, farklı din mensuplarının tüm fertlerine karşı tarafsızlıkla sorumludur. Özgür bir dini yaşam sürme hakkı ulusal Anayasa ile garanti altına alınmaktadır. Dini nedenlerden dolayı dışlanma hiçbir şekilde kabul edilemez durumdadır. Benzer bir dışlama yasağı Amsterdam Beyannamesi ile Avrupa Birliği Sözleşmesine de girmiştir: (Madde 13).

2. Ferdi din özgürlüğü yanında, toplu (kollektiv-cemaatsal) din özgürlüğü de tüm Avrupa Birliği üye ülkelerinde korunma altına alınmıştır. Yani, Avrupa Birliği ülkelerinde devlet, vatandaşlarının manevi-ruhani sağlıklarından yükümlü değildir. Kamusal alanın dini kısmı dini cemaatlere bırakılmıştır. Bu nedenle tüm Avrupa Birliği üye ülkelerinde kiliselerin ve dini cemaatlerin bağımsızlığı tanınmaktadır; bu kendi işlerini düzenleme hakkını da öncelikle içermektedir. Bu bağımsızlığın içinin nasıl doldurulacağı hususu, özelikle de nelerin iç mesele olduğu konusu ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır.

3. Devlet hem bireysel hem de kolektif din özgürlüğünün sınırlarını çizmektedir. Devletin dini meselelere karışması sonuç itibarıyla sınırlanmıştır.

Görüldüğü gibi, Avrupa Birliği ülkelerinde din-devlet ilişkileri bağlamında tamamen ayrılmadan sıkı iş birliğine kadar uzanan farklı ilişki modelleri bulunmaktadır.

---

[54] Cemal Tosun, *Avrupa Birliği'nin Din Politikaları ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları*, Yayımlanmamış Notlar.

IV. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DİN İLE İLGİLİ GENEL UYGULAMA VE KARARLARI

Avrupa Birliği'nin, Din ve Devlet ya da Kilise ve Devlet ilişkilerini ve dinin çeşitli konulardaki hizmetlerini düzenleyen bağlayıcı kararlarının olup olmadığı, yanısıra Almanya'nın içişlerinde özgür olup olmadığı, ayrıca Avrupa Birliği giriş sürecinde, Almanya'dan bu konuda istenilen düzenlemelerin olup olmadığı ve varsa ne tür düzenlemeler yapıldığı araştırma konularımız arasında olacaktır. Aynı zamanda Avrupa Birliği yasalarının din-devlet ilişkileri, din hizmetleri, din özgürlüğü, dini azınlık hakları vs. gibi konulardaki uygulamalrı ve yaptırımları da ele alınacaktır.

Almanya'da Din-Devlet ilişkileri, dini kurumlar ve din hizmetleri gibi konularda mevcut sisteme yönelik eleştiriler var mıdır? Varsa bunların neler olduğu yine ortaya konulacaktır. Konu ile ilgili incelenebilecek somut tartışmaları ve bu tartışmaları hazırlayan ve aynı zamanda şekillendiren gelişmeleri, tarihlerine bakarak şöyle sıralayabiliriz:

1. Amsterdam Kiliseler Deklarasyonu (2.10.1997 yayın tarihi, 1.5.1999 yürürlüğe giriş tarihi)

2. Avrupa Temel Haklar Şartı (7 Aralık 2000)

3. Avrupa Birliği Anayasası (29 Ekim 2004)

A) Amsterdam Kiliseler Deklarasyonu

Avrupa Birliği'nin din ve dini kurumlar ile ilgili ilişkilerini düzenleyen ilk metin 'Amsterdam Kiliseler Açıklaması'dır. Bu açıklama ilk olması ve kendinden sonra gelecek düzenlemelere öncülük etmesi ve dayanak oluşturması bakımından önemlidir.

02.10.1997 tarihinde yayınlanan ve 01.05.1999 tarihinde yürürlüğe giren 'Amsterdam Sözleşmesi'nin sonuç kısmına, tüm Avrupa Birliği üye devletleri tarafından kabul edilmiş olan 'Kiliselerin ve Dünya Görüşü Cemaatlerinin Statüleri Hakkında Açıklama' eklenmiştir. Avrupa Birliği ile din ve din kurumları arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda etkili olan ilk metin böylece oluşturulmuştur. Açıklama ise şöyledir: ''Avrupa Birliği, üye ülkelerdeki kiliselerin, dini dernek ve cemaatlerin, kendi kanunlarına göre sahip oldukları statülerine saygı gösterir ve onlara dokunmaz. Avrupa Birliği aynı şekilde dünya görüşü cemaatlerinin statülerine de saygı gösterir.''[55] Bu açıklama Alman Katolik ve Protestan Kiliselerinin öncülüğünde ve Almanya Hükümetinin aktif (doğrudan Kohl tarafından) girişimleri sonucu gerçekleşmiştir. Öncülük ve aktif destek Almanya'ya ait olmakla birlikte, bu açıklama için Avrupa genelinde EECCS (Kilise ve Toplum için Avrupa Ekümenik Komisyonu) ve COMECE[56] (Avrupa Konseyi Piskoposlar Komisyonu) birlikte hareket etmişlerdir.

Kiliseler, aslında açıklamada yer alan ifadeleri, adı geçen örgütleri aracılığıyla, Amsterdam Sözleşmesi'nin metnine sokabilmek için teklif sunmuşlar ve gayret göstermişlerdir, ama bunu başaramamışlardır. Sadece, sözleşme metninden ayrı olarak, bir açıklama metni şeklinde ekte yer almasını sağlayabilmişlerdir. Kiliseler, tam istediklerine ulaşamasalar bile, şunu başarmışlardır:

Her şeyden önce, 'Kilise' kavramı Avrupa Birliği metinlerine resmen girmiştir. Böylece varlıksal statüleri kabul edilmiştir. Artık, Avrupa Birliği kanunlarında da dikkate alınmaları beklenebilir duruma gelmiştir. O zamana kadar hiçbir Avrupa Birliği metninde söz konusu edilmeyen dinin ve kiliselerin, bu kadar da olsa zikredilmiş

[55] Amsterdam Sözleşmesi, *"Kiliselerin ve Dünya Görüşü Cemaatlerinin Statüleri Hakkındaki"* ek madde, 01.05.1999.

[56] www.comece.eu, (erişim tarihi: 23.05.2018)

olması, Avrupa'da dini düzenlemeler konusunda da bir hukukun oluşacağının ilk işareti olarak kabul edilmektedir. Metnin içeriği ise, bu muhtemel hukukun ulusal yapıları kabul edici temel özelliğine sahip olacağını göstermektedir. Amsterdam Sözleşmesi'nde konu ile ilgili değerlendirmelerde ayrıca, böyle bir Avrupa Birliği din hukukunun sadece Hıristiyan Kiliseleri için olamayacağı, özellikle Avrupa'da nicel ve nitel önemi artarak devam eden İslam dininin de bu çalışmalarda göz önüne alınması gerektiği dile getirilmektedir.

Sonuç olarak; "Amsterdam Kiliseler Açıklaması" önemli bir adım olarak kabul edilmekle birlikte, hukuki değeri konusunda bir kapalılık hüküm sürmektedir. Sözleşme eklerinin hukuki bağlayıcılığı noktasında 'Protokoller' ile 'Açıklamalar' arasında farklılıklar vardır. Protokoller, sözleşme metnine dahildir ve onun kadar bağlayıcıdırlar. Açıklamalar ise hukuki değil politik değere ve bağlayıcılığa sahiptirler. Söz konusu 'Açıklama'da bir protokol olmadığı için sadece politik değer ve bağlayıcılığa sahiptir. Kiliseler, bu değeri ve bağlayıcılığı yükseltmek için, bundan sonraki tüm aşamalarda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

Açıklama metninin içeriği dikkatle incelenirse, ulusal kilise hukuklarının ve uygulamalarının korunmasının garanti edileceğine özellikle vurgu yapıldığı görülür. Zaten kiliselerin peşinde oldukları da budur, yani: "Başta Alman Kiliseleri olmak üzere, mevcut statü ve imkanlarını Avrupa Birliği hukuki düzenlemeleri ile kaybetmek istememektedirler."

B) Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Amsterdam Kiliseler Açıklamasından sonra, konumuzla ilgili ele alınması gereken gelişmeler Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı çerçevesinde gerçekleşmiştir.

7 Aralık 2000'de açıklanan 'Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı' (ki sonradan uzun tartışmalar sonucunda Avrupa Birliği Anayasası'nın II. Kısmı olarak kabul edilmiştir.) dibacesinde ve 10. 14. 21. ve 22. maddelerinde Avrupa'nın dini mirası ve Avrupa Birliği'nde kiliselerin ve diğer dini cemaatlerin hukuki statüleri hakkında önemli veriler içermektedir. Ancak Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın bağlayıcılığı çok tartışılmıştır. En sonunda Kasım 2002 oturumlarında Avrupa Birliği Anayasas'ının ikinci bölümüne (Temel Haklar ve Birlik Vatandaşlığı Bölümü) 5. Maddenin birinci fıkrasına: "Temel Haklar Şartı Anayasa'nın bir parçasıdır ve Anayasa'nın (ikinci bölümünde veya ekinde Protokol olarak) bulunur." denilerek bağlayıcılığı sağlanmıştır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda Din İle İlgili Maddeler:

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı dibacesinde şöyle bir ifade ile karşılaşırız: "Avrupa Kıtasının bir medeniyet taşıyıcısı olduğu, insanlığın ilk zamanlarından beri orada ikamet etmiş olanların, hümanizmin temellerini oluşturan: insanların eşitliği, özgürlük ve aklın üstünlüğü değerlerini geliştirdikleri bilinciyle, Avrupa'nın kültürel, dini ve insani geleneklerinden kaynaklanarak…" [57]

"Avrupa toplumları, aralarında süreklilik esasına dayanan sıkı bir birlik oluşturarak, ortak değerler ile beraber barış içinde bir geleceğe doğru yürümeye kararlıdırlar."

Buna göre; sahip olunan manevi ve ahlaki tüm mirasın bilincinde olarak Avrupa Birliği, insanın saygınlığı, özgürlüğü, eşitliği ve demokratik hukuk devleti ilkeleri üzerine kurulmuştur. Avrupa Birliği, 'Birlik Vatandaşlığı' kavramını getirerek güvenli, adil ve hür alanlar oluşturmak istemiş, böylece her bir bireye de nefes alabileceği geniş alanlar açmıştır.

[57] www.avrupa.info.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

Avrupa Birliği, Avrupa toplumlarının kendi kültürlerini yansıtan hertürlü örf, adet ve geleneği, kültürel mirası Birliğin renkleri olarak görüp milli kimliklere saygıyı ön planda tutmuştur. Birlik, her türlü dengeli ve sürdürülebilir gelişmeyi destekler; kişilerin, malların, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımını ve yerleşme serbestisini temin eder.

Dibacenin üçüncü maddesinde; Avrupa halklarının geleneksel ve kültürel çoğulculuğunun, aynı şekilde üye ülkelerin ulusal kimliklerinin ve yapılanmalarının, devlet, ulus ve bölge bazında korunacağı belirtilmektedir.

Madde 10:

'Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü':

(Bu madde de 'İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ifadeleri kullanılmıştır.)[58]

---

[58] www.unicef.org.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne göre:

Madde 18:

"Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü vardır. Bu hak, herkes için yalnız ya da topluca, gerek kamu önünde gerekse özel olarak öğretimle, uygulamalarla, ibadet etmeyi ya da dini yükümlülükleri yerine getirerek dinini ya da inancını açıklama özgürlüğünü içerir."

"*Din veya İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirgesi*":

Madde 6:

Bu Bildirgenin 1. Maddesi uyarınca ve 1. Maddesinin 3. Fıkrası hükümleri saklı kalmak üzere, düşünce, vicdan, din ya da inanç özgürlüğü hakkı diğerlerinin yanı sıra,

a) "Bir din ya da inancın gerekleri uyarınca ibadet ya da toplanma ve bu amaçla ibadet yerleri kurma ve koruma,

b) Uygun yardım ve insancıl amaçlı kurumlar kurma ve koruma,

c) Bir din ya da inancın tören ya da törenlerine ilişkin araç ya da gereçleri yeterli ölçüde yapma, edinme ya da kullanma,

1. Herkes; düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, toplum içinde veya özelde, ibadet ve öğreti vasıtasıyla dinini ve inancını ortaya koyma özgürlüğünü kapsar.

(Kiliseler bu maddeye, kendi işlerini kendisi düzenler ve yürütür anlamında ifadeler önermişlerdir. Ancak bu kabul görmemiş, aynen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 9.1. maddesinde olduğu gibi burada da düzenleme ve yürütme özgürlüğünü açıkça ifade etmekten kaçınılmıştır.)

2. Vicdani red esas olarak tanınır. Dinsel ya da vicdani sebeplerle askerlik yapmama hakkı, bu hakkın kullanılmasını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak tanınır.

Madde 14:

'Eğitim Hakkı':

1. Herkes eğitim hakkına ve mesleki eğitim ile sürekli eğitime erişim hakkına sahiptir.

2. Bu hak, zorunlu eğitimden bedelsiz olarak yararlanma imkanını kapsar.

3. Demokratik ilkeler gözetilerek, eğitim kuruluşları kurma serbestisi ve ebeveynin dinsel, felsefi ve pedagojik beklentilerine karşılık verecek biçimde

---

d) Bu alanlarda ilgili metinleri yazma, yayınlama ve yayma,

e) Bir din ya da inancı bu amaçlara uygun yerlerde öğretme,

f) Bireylerden ve kurumlardan gönüllü maddi ya da başka yardımlar isteme ya da alma,

g) Herhangi bir din ya da inancın gereksinimleri ve standartlarının öngördüğü uygun liderleri yetiştirme, atama, seçme ya da yerini alacak olanı belirleme,

h) Dinin ya da inancın kuralları uyarınca tatil günlerine uyma ve bayram ve törenleri kutlama,

i) Din ve inanç konularında ulusal ve uluslararası düzeylerde bireylerle ve topluluklarla iletişim kurma ve sürdürme, özgürlüklerini içerir."

çocuklarının eğitim ve öğretiminin sağlanması hakkı, bu hakların kullanılmasını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak tanınır.

Madde 21:

‘**Ayırımcılık Yapmama’:**

1. Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensubiyet, servet, doğum, sakatlık, yaş veya cinsel eğilime dayalı her türlü ayırımcılık yasaktır.

2. Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmanın ve Avrupa Birliği Antlaşması’nın uygulama alanı kapsamında ve bu antlaşmaların özel hükümlerini bozmamak kaydıyla, milliyet esasına dayalı her türlü ayırımcılık yasaktır.

Madde 22:

‘**Kültür, Din ve Dil Çeşitliliği’:**

1. Avrupa Birliği; hertürlü kültür, din ve dil çeşitliliğine saygı gösterir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda Kiliselerin Rolü:

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı hazırlanırken, kiliselerin önemli etkili girişimleri olmuştur. Amsterdam’da başlattıkları, Avrupa Hukuku’nda kiliselerin de pozitif olarak göz önünde bulundurulma çabaları, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı hazırlanırken de devam etmiştir. Özellikle de Alman Kiliseleri kolektif din özgürlüğüne ve dini cemaatlerin bağımsız yönetim hakkı garantisine özel önem ve değer vermiştir, ama metne girmesi konusunda başarılı olunamamıştır. Her şeye rağmen dibace, kiliselerin istek ve beklentilerine uygun değerlendirilmiştir.

Katolik Kilisesi, COMECE (The Catholic Church in the European Union) vasıtasıyla hazırladığı kendi ‘Şartlar’ taslağını sunmuştur. Bu oluşum Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Katolik Piskopos Konferanslarının komisyonudur. Litvanya, Malta, Polonya, İsviçre, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan Piskoposlukları

üyedirler. Bu taslak hazırlanırken "Uluslararası Haklar Sözleşmeleri"ne dayanmıştır. Alman Piskoposlar Konseyi, devlet gücünün de sınırlarının bulunduğunu hatırlatmak ve devletin mutlaklaştırılması karşısında bir uyarı olmak üzere, dibace'de 'Tanrı' kavramına atıf yapılmasını önermiştir.

Protestan kiliseleri de tekliflerinde, korporatif din özgürlüğünün madde de yer almasını ısrarla istemişlerdir. Protestanların tekliflerinde 'Tanrı' kavramının metne girmesi teklifi yer almamıştır.

Sonuçta bu Temel Haklar Şartı, kolektif din özgürlüğünün yer almamasına itirazları bir yana koyarsak, tüm kiliseler tarafından kabul görmüştür. Eleştirilen noktalar hakkında şu örnekleri verebiliriz:

"Avrupa Kiliseleri Konseyi" (KEK), 21. maddedeki dışlama yasağına eleştirel yaklaşmıştır. Bu maddenin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde aynı konuda yer alan ifadeden daha kapsayıcı olduğunu dile getirmiş ve buradaki dışlama yasağı, din özgürlüğünü koruma garantisi ile çatışacaktır, uyarısında bulunmuştur.

Almanya Bavyera Eyalet Piskoposu da 'Tanrı' kavramı metinde niçin yer almıyor, diye uyarı beyanlarında bulunmuştur. Uyarısında, 'Tanrı' kavramının yer almasının, insan yeteneklerinin her şeyin ölçüsü olmadığını hatırlatacağını vurgulamıştır.

Alman Piskoposları Federasyonu, 'Avrupa Kültür Mirası' anılırken dinin zikredilmemesini de bir tür dışlama olarak değerlendirmiştir.

C) Avrupa Birliği Anayasası

Avrupa Birliği Anayasasının 3. maddesi "Birlik, halkları aynı değerleri paylaşan, bu değerlere saygı duyan ve bu değerleri birlikte destekleme yükümlülüğüne giren bütün Avrupa ülkelerine açıktır." denilmektedir. Bu ifadedeki 'değerler' ifadesine

dayanarak, bir dini değerler birliği söz konusu olduğu gündeme gelebilir. Ancak, başta Fransa olmak üzere, dini nitelemesine şiddetle karşı çıkan ülke ya da ülke temsilcileri az değildir. Bunun için en azından metinlerde bir dini değerler birliği ifadesi yer almamıştır.

Anayasanın 4. maddesinde ortak değerlerden ne kastedildiği açıkça belirtilmektedir: "Birlik, üye ülkelerin ortak değerleri olan insanlık onuruna ve insan haklarına saygı, özgürlük, demokrasi, hukuk düzeni üstüne kurulmuştur…" denilmektedir. Anayasayı hazırlayan komisyonda din iki noktada önemli rol oynamıştır: Avrupa'nın dini mirasının tanınması noktasında ve Birliğin hayatında dinsel cemaatlerin yeri ve fonksiyonu konusunda.

Anayasa metninde dinin ve dini cemaatin zikredilmesi açıkça reddedilmiştir. Ancak, dini Yahudi-Hıristiyan mirasına vurgu ile 'Tanrı' kavramına atıf, hemen her tartışmanın yeniden konusu olmaktadır.

V. ALMANYA VE AVRUPA BİRLİĞİ İÇİNDE YAŞANAN DİN İLE İLGİLİ BAZI TARTIŞMA VE SORUNLAR

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda Yer Alan Din İle İlgili Maddeler Hakkındaki Tartışmalar:

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı genelinde din ve dini kültür ile ilgili önemli tartışmalar yaşanmıştır. Konu ile ilgili ilk tartışmalar dibacenin içeriği bağlamında 11-12 Mayıs 2000 tarihlerinde gerçekleşmiştir.[59] Bazı görüşler ise metinlere şöyle yansımıştır:

-Altmaier (Milletvekili, Almanya): Hıristiyan-Batı geleneği ile nitelenmiş özel Avrupalı insanın dibacede açık ifade ile yer alması gerektiğini savunmuştur.

-Loncle (Milletvekili, Fransa): 1950'lerde değiliz diyerek, metinde dine ilişkin bir ifadenin girmemesi gerektiğini belirtmiştir.

-Berthu (Avrupa Parlamentosu): Tanrı'nın 50 yaşından büyük olduğunu söylemiştir.

-Cederschiöld (Avrupa Parlamentosu) ve Nikula (Fin Hükümeti): Belli bir dinin zikredilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir.

-Meyer (Alman Parlamenter): 19 Haziran 2000 tarihli tartışmalarda Avrupa Birliği'nin sadece ekonomik değil, aynı zamanda bir değerler birliği de olduğunun açıkça metinde yer almasını teklif etmiştir.

Tartışmalar sonucunda dibace'ye "İnsani, kültürel ve dini miras" ifadesi girmesi önerilmiştir. Ancak 14 Eylül 2000 tarihli toplantıda özellikle Fransa bu ifadedeki 'dini'

[59] Cemal Tosun, *Avrupa Birliği'nin Din Politikaları ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları*, Yayımlanmamış Notlar.

kavramına şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun üzerine 26 Eylül toplantısında başkanlık yeni bir metin önermiş ve 'dini' kavramını silmiştir. Sadece Almanca metinde 'dini' kavramının yer alması kabul edilmiştir.

Dibacede, Avrupa Birliği Ortak değerlerinden kastedilen; "İnsan Onuru, Özgürlük, Eşitlik, Dayanışma, Demokrasi ve Hukuk Devleti" gibi temel prensiplerdir. Bunlar; "Birliğin manevi-dini ve ahlaki mirasını" oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Manevi-Dini ve Ahlaki Mirası'ndan Ne Anlaşılmalıdır?

Bu ifade hakkındaki tartışmalar son tur oturumuna kadar yapılmıştır. İlk teklif edilen "kültürel, insani ve dini miras" ifadesi Fransa tarafından itiraz görmüştür. Bunun için metnin Fransızca ve İngilizce versiyonlarında 'dini' kavramı yer almamaktadır. Almancaya ise manevi-dini tercümesi yapılmıştır, ama bu dine doğrudan atıf şeklinde anlaşılmamalıdır.

Avrupa Birliği Anayasası Görüşmelerinde Avrupa'nın Dini Mirası Konusundaki Tartışmalar ve Görüşler:

27 Şubat 2003 tarihli Anayasa taslağı tartışmalarında özellikle ilk 2. ve 3. maddelere bir 'Tanrı' kavramı konulması tartışılmıştır. Bu tartışmalar sırasında özellikle Polonya Anayasasının Dibacesinde yer alan şu ifadelere atıf yapılmış ancak kabul görmemiştir: "Allah'a, gerçekliğin, adaletin, iyiliğin ve kötülüğün kaynağı olarak inanlar ve aynı şekilde bu inancı paylaşmayıp da başka kaynaklardan çıkıp beslenen evrensel başka değerleri kabul edenler."

Tartışma başında Komisyon Başkanı Giscard d'Esaing dini miras konusundaki görüşleri de rica etmiştir. Bunun üzerine açılan tartışmalarda özetle aşağıdaki fikirler savunulmuştur:

-Fini (İtalya Hükümeti): Yahudi-Hıristiyan geleneğinin Avrupa kimliği olarak zikredilmesini istedi. Bunun, Avrupa kurumlarının laiklik ilkesini zedelemeyeceğini ileri sürdü.

-Teufel (Alman Hükümeti): Polonya Anayasasının dibacesinde olduğu gibi, inananlara ve başka değerlere inananlara ve de kiliselerin hukuki statülerine açık atıfta bulunulmasını istedi.

-Einem (Milletvekili, Avusturya): Anayasa'da Allah'a ve dibacede dine atıf yapılmasının gereksiz olduğunu belirtti.

-Lamassoure (Avrupa Parlamentosu): Üye ülkelerin ulus kimliklerine saygının önemini vurguladı ve buna farklı din hukuklarının da dahil olduğunu hatırlattı.

-Meyer (Milletvekili, Almanya): Meselenin Temel Haklar Şartında çözüldüğünü belirtti.

-Di Rupo (Milletvekili, Belçika): Dini değerleri Anayasa da zikretmek gereksiz. Temel Haklar şartındakiler yetmeli. Devlet tarafsız olmalı ve her çeşit dini uygulamayı garanti etmeli.

-Demiralp (Hükümet, Türkiye): Dinin zikredilmesini aydınlanmadan beri Avrupa'nın temel direkleri olan dışlamama ilkesini ve din özgürlüğünü zedeleyeceğini belirtti.

-Follini (Milletvekili, İtalya): Devlet ve manevi alanın ayrılması gerekir.

24 Nisan 2003 tartışmalarında ise 37. Madde tartışılmıştır:

Madde 37:

'Kiliselerin ve Dünya Görüşü Cemaatlerin Statüleri (Taslak maddesi)':

1. Avrupa Birliği, üye ülkelerdeki kiliselerin ve dini dernek ve cemaatlerin statülerine, o ülkenin hukuku çerçevesinde saygı gösterir ve bu hukuka zarar vermez.

2. Avrupa Birliği, dünya görüşü cemaatlerinin statülerine de aynı şekilde saygı gösterir.

3. Birlik, bu kiliselerin ve cemaatlerin katkılarını, sürekli onlarla ilişki içinde olarak ve onları tanıyarak alır.

Madde hakkında verilen 33 değişiklik önergesinden çoğu, maddenin tamamen iptalini, Amsterdam Kilise Açıklamasının doğrudan metne alınmasının anlamsız olduğunu belirtmişlerdir. Bazı tepkiler şöyle gerçekleşmiştir:

-Fischer (Hükümet, Almanya): Maddeyi benimsedi.

-Lequillier (Milletvekili, Fransa): Böyle maddelerin ancak illegal ve kriminel sektlerin işine yarayacağını söyledi.

Lehte Olanlar:

-Peterle (Slovenya), Oleksy (Polonya), Spini (İtalya), Demetriou (Güney Kıbrıs Rum Kesimi)

Aleyhte Olanlar:

Mc Avan (Avrupa Parlamentosu), Haenel (Fransa), Demiralp (Türkiye), Borrell Fontelles (İspanya) , Hele (Finlandiya), Nagy (Belçika), Andreani (Fransa)

Tartışmalar sonucunda Başkanlık, 37. maddenin, fazla bir değişiklik yapılmaksızın 51. madde olarak birinci bölüme yerleştirilmesini kararlaştırdı.

Bu madde; Kiliseler tarafından olumlu karşılanmıştır. Özellikle de, Kiliselere ve dini cemaatlere, dünyevi oluşumlardan ayrı olarak, katkı ve diyalog atfında bulunulması kiliseleri memnun etmiştir. Kiliselerle ve dini cemaatlerle diyaloğun zorunlu gibi gösterilmesi, din ve devlet ilişkileri ayrılığı ilkesi açısından ise eleştirilmiştir.

Avrupa İçin Hıristiyanlığın Önemli Tartışmaları:

27 Şubat 2003 tarihinde başlayan, Avrupa Birliği Anayasasının dibacesinde 'Tanrı'ya da atıf tartışmaları 31 Mayıs ve 5 Haziran 2003 tarihli toplantılarda derinleşerek sürdürülmüştür.

Tartışmalar:

31 Mayıs Tartışmaları:

-Tajani (Avrupa Parlamentosu): Avrupa'nın Yahudi-Hıristiyan köklerinin önemini vurguladı ve Hıristiyanlığın öneminin kabul edilmemesinin büyük bir hata olacağını belirtti.

-Mainoni (Milletvekili, Avusturya): Avrupa Birliği Anayasasında, din özgürlüğü gereği Tanrı'ya atıf yer almaması gerektiğini ve Hıristiyanlığı zikredip diğer dinleri etmemenin de bir dışlama olacağını, onun için de zikredilmemesi gerektiğini belirtti.

-Fogler (Milletvekili, Polonya): Eski Yunan ve Roma etkileri, Hümanizm ve aklın üstünlüğü gibi hususlara katıldığını ama Hıristiyanlığın veya en azından Yahudi-Hıristiyan kökenlerin mutlaka ifade edilmesi gerektiğini belirtti.

-De Rossa (Milletvekili, İrlanda) Dibacede Hıristiyanlığın zikrine karşıdır.

5 Haziran Tartışmaları:

-Brock (Avrupa Parlamentosu, Teufel (Milletvekili, Almanya), Van der Linden (Milletvekili, Hollanda), Wittbrodt (Milletvekili, Polonya); Hıristiyanlığın ve Yahudi-Hıristiyan kökenlerin mutlaka zikredilmesi gerektiğini, Hıristiyanlığın zikredilmesinin tarafsızlık ilkesini zedelemeyeceğini savundular.

-Duhamel (Avrupa Parlamentosu); sadece genel olarak Tanrı atfının mümkün olabileceğini belirtti.

-Wittbrodt (Milletvekili, Polonya): Hıristiyanlığın yer almamasına üzüntülerini açıkladı. Avrupa'nın kurucu ataları Hıristiyanlardır, dedi.

11 ve 12 Haziran tartışmalarında da devam edildi, "Avrupa'nın dini mirası" ifadesi korundu, ama Eski Yunan-Roma, Yahudi-Hıristiyan ve Hıristiyan gibi nitelemelerden uzak duruldu.

Avrupa Anayasası'nda Tanrı Kavramının Yer Alması Konusundaki Talep ve İtirazlar:

Avrupa Birliği Anayasası'nda 'Tanrı' kavramına atıfta bulunulması tartışmaları sırasında ortaya atılan temel sorulardan biri şudur: Dini geçmişini yalanlamayan bir Avrupa Tasavvuru gelişebilecek mi?

Süddeutsche Zeitung'da Armin Adam 21.12.2002'de özetle şunları yazmıştır: "Dini açıdan Avrupa bir Hıristiyan Kıtadır. Ama Hıristiyanlık ne bir kimliği ifade eder ne de burada Hıristiyanlığın politik önemine işaret vardır. Birleşik Avrupa bir Hıristiyan düşüncesi değildir; aksine Hıristiyanlığı dışlar. 16. ve 17. yüzyıllardaki mezhep kavgalarına dönülmek istenmemektedir. Avrupa hümanistler tarafından geliştirilmektedir, teologlar tarafından değil."

Farklı Yaklaşımlar:

Avrupa Temel Hakları Şartı açıklandığından beri Kiliseler Avrupa Birliği'nin Tanrı önünde sorumluluğunu anlatan bir ifadenin peşindedirler ve bunun Avrupa Birliği Anayasasına girmesi için uğraş vermektedirler. Ama politik açıdan başarma umutları bulunmamaktadır.

Yapılan bu anlaşmalar ve tartışmalar çerçevesinde; Alman kiliseleri Amsterdam Sözleşmesine hükümetleri tarafından sokulan düzenlemeleri yeterli bulmamaktadırlar. Kilise vergisi toplama ve kilise çalışma hukuku konularında rahatsız edilmekten korkmaktadırlar.

Lehte Açıklamalar:

-Polonya Piskoposları: Avrupa Birliği Anayasasında Tanrı kavramının mutlaka zikredilmesini istemişlerdir. Avrupa Birliği Polonya delegasyonu bu talebi ısrarla savunmuştur.

-Kardinal Jıachim Meisner, (Köln Başpiskoposı): Allah olmaksızın 'Birleşik Avrupa' yolunda gerçekçi adımlar atılamaz, demiştir.

-Josef Homeyer, (Hildesheim Piskoposu, Almanya): Avrupa Birliği Anayasasındaki Tanrı sadece Hıristiyanların değil, Yahudilerin, Müslümanların Tanrısını da ifade eden anlamda olacaktır.

-Papa J. Paul: Hıristiyanlığın Avrupa Kültürüne ve Hümanizme yaptığı katkıların Avrupa Anayasası yapılırken gözden uzak tutulmaması gerekir.

-Sterzinsky (Berlin Baş Piskoposu) : En sağlam temel Allah inancıdır.

-Fransız Piskoposları

-Alman Katolikleri Merkez Komitesi

-Kardinal Christopf Schönborn; Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Prodi'yi ziyaretinde Kiliselerin Avrupa Birliği Yasaları çıkarılırken etkin söz sahibi olması gerektiğini söylemiştir.

-Kirchhof (Eski Federal Anayasa Mahkemesi Hâkimi): Bu ifade metne girmeli.

-Peter Hain (Avrupa Birliği Komisyonu Hükümet Temsilcisi, İngiltre): Çok sayıda ateistin de yaşadığın göz önüne almalı ve Tanrı kavramına atıftan kaçınmalıyız.

-Joscka Fischer ve Caspar von Einem (Almanya): Kiliselerin isteklerini destekliyoruz.

-Rau (Eski Alman Cumhurbaşkanı)

-J. Würmeling (CDU, Almanya)

Aleyhte Açıklamalar:

-Peter Glotz (Hükümet Temsilcisi, Almanya): Tanrı'ya atıf olmamalıdır.

-Klaus Hänsch (Almanya): Tanrı'ya atıf olmayacak görünüyor.

-Fransız Giscard d'Staing, her türlü dini ilişkiden uzak, katı bir din devlet ayrımı olmalıdır.

-Avrupa Birliği İspanyol üyeleri: Avrupa Birliği Anayasasında hiçbir dini atıf yer almaması gerektiğini söylediler.

-Dominik de Villepin (Fransa Dışişleri Bakanı) : Kiliselerin durumunun ayrı, ek bir protokolde ele alınmasını ve Avrupa Birliği Anayasa metninde yer almaması gerektiğini söylüyor.

-Debray (Filozof, Fransa): Tanrı kavramının Avrupa Birliği Anayasa metnine girmesi, insanlığın son iki yüzyılda attığı adımların geri dönüşün kanunlara yansıması anlamına gelecektir.

Avrupa anayasasında, kiliselerin kastettiği anlamda Tanrı'ya atıf bulunması, çeşitli açılardan tartışmayı beraberinde getirecektir: Bir kısım insanlar kendilerini Anayasada yer almış görürlerken bir diğer kısmı da kendilerini dışlanmış hissedeceklerdir. Din ve devlet ilişkileri tartışma gündemine oturacaktır. Negatif din özgürlüğü tartışılır konuma düşecektir. Ama buradaki 'Tanrı', genel tanrı olmalıdır.

Avrupa Birliği Anayasası tartışmalarının Haziran ayının ikinci yarısından itibaren devam edeceği bilinmektedir. Mayıs 2004 ayının ikinci haftasında, Avrupa Birliği Anayasası taslağının tartışma öncesi son çalışmalarının yapıldığı dönemde, İtalya, Portekiz, Polonya, Litvanya, Malta, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti Avrupa Birliği dönem başkanı olan İrlanda Başbakanına bir mektup göndererek, Avrupa'nın Hıristiyan kökeninin bir madde olarak Anayasaya girmesini istemişlerdir. Bunun kendi hükümetlerinin ve milyonlarca Avrupalının beklentisi olduğunu belirtmişlerdir.

Kiliselerin Avrupa Birliği Anayasasında Din Tartışmalarına Tutumları:

28 Mayıs 2003 tarihinde Avrupa Kiliseler Konferansı İletişim Bürosu şu açıklamayı yapmıştır:

"Avrupa Birliği Anayasası Avrupa'nın Dini Mirasına Saygı Duyuyor":

Avrupa Komisyonu Başkanlığı; Avrupa Birliği Anayasası için Dibace'yi kabul etti. Rahip Rüdiger Noll, Avrupa Kiliseleri Konseyi Kilise ve Toplum Komisyonu Başkanı ve Prälat Noel Treanor, COMECE Komisyonu Genel Sekreteri konu ile ilgili şu açıklamayı yaptılar:

''Avrupa Komisyonu Başkanlığı" Avrupa Birliği Anayasası genel taslağı ile geleceğin Avrupa Birliği hakkındaki tartışmalara son noktayı koymuştur.

Başkanlık; Avrupa'nın birleşme sürecinde temel olacak ortak değerlerin teşkilinde Avrupa'nın dini mirasını -ki bunda Hıristiyanlık büyük paya sahiptir- dikkate alan bir Avrupa Birliği Anayasası Dibacesi teklif etmektedir. Geçmişini yadsıyan, din gerçeğini tartışılır hale getiren, manevi boyutları olmayan bir Avrupa, herkes için tek Avrupa idealine ulaşılması için gerekli enerji ve materyalden yoksundur.

SONUÇ

Sonuç itibariyle Almanya'nın informel-çoğulcu modelin özelliklerini taşıdığını görmekteyiz. Sözü geçen modelde; Kilise'nin devletle olan işbirliği, yanısıra devletin dini konulardaki tarafsızlığı ve özellikle Kilise'nin otonomluğunun da etkin bir şekilde hissedildiği bir Almanya ile karşılaşılır. Almanya'nın bu duruşu, onun toplumsal bir güç olarak Kilise'nin bağımsız yapısını da gözönüne alan tavrından kaynaklıdır. Özellikle Avrupa Birliği'nin oluşum sürecinde Kilise-Devlet ilişkilerinin nasıl şekillendiği önem taşımaktadır. Bu yüzden, tüm bu noktalar bizi, Avrupa Birliği sürecinde Kilise-Devlet ilişkileri bakımından Almanya örneğini araştırmaya sevk etmiştir.

Bu anlamda, ifade edebileceğimiz en yalın şekliyle, Almanya örneğimizde devletin resmi bir Kilisesi yoktur. Ancak Kilise ile Devlet'in işbirliğini destekleyen yaklaşımı ile Almanya; gayri resmi ve çoğulcu Kilise modelinin özelliklerine de sahip bulunmaktadır. Görüldüğü üzere Kilise ve Devlet, geçmişten günümüze Alman toplumunun en kuvvetli dayanaklarındandır. Nitekim Kilise ve Devlet'in işbirliği Almanların çoğunun din algısını da gözler önüne serer. Kilise ve Devlet'i sosyal düzenin ayrılmaz birer parçası olarak gören Alman eğilimi; dinin kamusal alandaki yerini de böylece işaret etmiş olmaktadır.

Ayrıca, Almanya'nın Kilise ile işbirliği sonucu; yaptığı yardımlar yanısıra kamu okullarında çeşitli dua ve ritüel faaliyetlerine de verilen izinlerle, dine yaşam alanı açtığı görülmektedir. Bu anlamda; Almanya'da Kilise-Devlet arasında resmi bağlar bulunmamaktadır, ancak Kilise ve Devlet işbirliğinin gayri resmi araçlarla da olsa, bazı dini inanç ve pratiklerin desteklenmesi şeklinde varlığı hissedilir. Diğer yandan Kilise-Devlet işbirliği gayri resmi kilise kurumunu meydana getirebilecek boyuttadır da

diyebiliriz. Gayri resmi kilise sistemi ise, gerek Protestan ve Katolik, gerekse diğer dini azınlık grupları da kapsayabilecek çoğulcu bir sistemdir.

Öte yandan Alman Kilise-Devlet uygulamaları, plüralist Kilise-Devlet modeliyle gösterdiği benzerliklerle de bu sınıflandırmanın içine alınabilmektedir. Almanya; Kilise'nin otonomluğunu benimserken, dini konulardaki devletin tarafsızlığını ve dini özgürlükleri de pozitif birer hak olarak nitelendirebilmektedir. Almanların din ve devletin işbirliği ile tarafsızlık prensibinin yanısıra, otonomi ve pozitif bir özgürlük olarak din özgürlüğü prensiplerini, birbirini tamamlayan ilkeler olarak anlamlandırmaları, aslında onların bu konuya olan bakışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Pozitif bir özgürlük olarak 'dini tarafsızlık' kavramına göre; devletin durması gereken yer bellidir. Bu açıdan din özgürlüğü; pozitif anlamıyla devletin, bireylerin inanç ya da yaşayışlarına sınırlar koymamasının da ötesinde, dinin hertürlü koşulda özgürce yaşanabilmesi için girdiği pozitif çabalardan ibarettir. Ancak Almanlar bir adım ileri giderek; Nazi Dönemi (1933-1945) ve Doğu Almanya Dönemi'nde (1947-1991) olduğu gibi, dini özgürlüklerin negatif yönünü de dile getirir ve zamanında devletin negatif bir özgürlük olarak din özgürlüğünü pozitif özgürlükten daha fazla yaşattığını hatırlatırlar.

Kilise-Devlet ilişkileri konusundaki Alman yaklaşımı, tarafsızlık yanısıra plüralizm ve pozitif dini özgürlük prensipleri üzerine kuruludur, demiştik. Almanya, vatandaşlarının dini hayatlarındaki özgürlüklerin yanısıra herhangi bir inanca sahip olmayanların da özgürlüğünü güvence altına almıştır. Almanya'da dinin serbestçe yaşanması konusunda geniş bir konsept vardır. Almanların dinin serbestçe ve genişçe yaşanması konseptine sıklıkla vurgu yapmaları, dini konularda devletin tarafsızlığını ön planda tutmaları ve pozitif dini haklar kavramına sahip olmaları, Alman Mahkemelerini de bu konularda prensiplerine uygun kararlar almaya itmiştir.

Ancak yine de Almanya'da dini konularda bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bunlardan biri; din özgürlüğü kavramı çerçevesinde Kilise vergisi uygulamasının, devletin tarafsızlığını ihlal edebilirliğidir. Diğer bir sorun ise; ülkedeki Müslüman çoğunluğun dini özgürlük kavramının neresinde olduğu tartışmaları yanısıra onları Kilise-Devlet sistemine entegre etme çabalarıdır.

Avrupa Birliği ülkelerine genel olarak bakarsak; Din-Devlet ilişkilerinde tam olarak öne çıkan bir model göremeyiz. Avrupa Birliği, bireysel din özgürlüğünü ön planda tutmakta ve bu yönde uygulamaları tavsiye etmektedir. Ancak; din-devlet ilişkileri üye ülkelerin insiyatiflerine bırakılmış gibi gözükse de, Avrupa Birliği ülkelerinde ortak olan bazı ilkeler; eşitlik-tarafsızlık-işbirliği gibi, ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak; bu anlamda Din-Devlet ilişkilerinde bahsedilen tarafsızlık, Kilise'nin özerkliği, pozitif dini haklar ve serbest yaşam prensiplerinden oluşan bir yapı, aynı zamanda istenen, beklenen ve gerek Avrupa ülkelerinde gerekse Almanya'da yaşatılmaya çalışılandır.

KAYNAKÇA

ABROMEIT, Heidrun- WEWER, G., *"*Sind die Kirchen İnteressenverbaende?", *Die Kirchen und die Politik,* Opladen 1989.

ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih, 19.yy ve 20.yy*, Alkım Yayınevi, Ankara 2000.

ARSLAN, Zühtü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Din Özgürlüğü,* Liberal Düşünce Topluluğu-Avrupa Komisyonu Yayınları, Ankara 2005.

BAUBEROT, Jean, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, (Türkçeye çev. Fazlı Arabacı), Ufuk Kitapları, İstanbul 2003.

BECKER, Winfried- MORSEY, Rudolf, "Der Lange Anlauf zur Christlichen Demokratie", *Christichen Demokratie in Europa,* Köln 1988.

BEN-AMİTTAY, J., *Siyasi Düşünceler Tarihi*, (Türkçeye çev. M.A.Kılıçbay, L.Köker), Ankara 1983.

BERGER, Peter L., *Kirche ohne Auftrag,* Stuttgart 1962.

BERGER, Peter L., *Zur Dialektik von Religion und Gesellschaft*, Frankfurt 1973.

BERTHOLET, Alfred, *Wörterbuch der Religionen*, Stuttgart 1962.

BLUMENBERG, Hans, *Saekulariserung und Selbstbehauptung*, Frankurt 1974.

BUCHHEIM, Hans- FORNDRAN, E., "Religion und Politik-Einige systematische Überlegungen*", Religion und Politik in einer saekularisierten Welt*, Baden-Baden 1991.

CAMPENHAUSEN, Alex Freiherr von- LİNK, Christoph, *Deutsches Staatskirchenrecht zwischen Grundgesetz und EU-Gemeinschaft,* Peter Lang, Hannover 2002.

CAMPENHAUSEN, Axel Freiherr von, "*Almanya'da Devlet ve Kilise"*, Kondrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara 2003.

CAMPENHAUSEN, Axel Freiherr von, "Staat und Kirche im Deutschen Verfassungsrecht des 20.Jahrhunderts", *Kirche und Politik*, Düsseldorf 1982.

CAMPENHAUSEN, Axel Freiherr von, *Staat und Kirche unter dem Grundgesetz (Eine Orientierung),* Luterisches Verlaghaus, Hannover 1994.

CHALLAYE, Felicien, *Dinler Tarihi,* (Türkçeye çev. Semih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 19604.

ÇAKMAK, Haydar, *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri*, Platin Yayınları, Ankara 2005.

ÇAM, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul 1990.

DAVIE, Grace, *Modern Avrupa'da Din*, (Türkçeye çev.Akif Demirci), Küre Yayınları, 2005.

DİNİ KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ, (Hazırlayan: İsmail Karagöz), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.

DUMORTIER, Brıgıtte, *Dinler Atlası: İnançlar, İbadetler ve Ülkeler*, NTV Yayınları, İstanbul 2007.

ELİADE, Mircae-Ioan P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (Türkçeye çev. Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Türkçeye çev. Ali Berktay), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003.

ER, İzzet, "Bugünkü Avrupa'da Din-Devlet İlişkileri", *Bilgi ve Hikmet,* S.11, Yaz 1995.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2000, 41(1), 309-325.

FAUTH, Dieter- SATTER, Erich, "Staat und Kirche im werden den Europa", *Nationale Unterschiede und Gemeinsamkeiten, Religion- Kultur Verlag*, Würzburg 2003.

GERMANN, Michael, *Staatskirchenrecht und Kirchenrecht,* Martin Luther Universitaet Halle- Wittenberg, Halle 2006.

HEİNİG, Hans Michael, *Faelle und Lösungen zum Staatskirchenrecht,* Richard Boorberg Verlag, Heidelberg 2005.

HOBSBAWN, Eric, *Devrim Çağı (Avrupa; 1789-1848),* Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

HONECKER, Martin, "Protestantismus und Politik", H. F. Zacher, *Kirche und Politik,* Düsseldorf 1982.

KAEMPFER, Burkhard- SCHLAGHECK, Michael, "Zwischen Nationaler Identitaet und Europaeischer Harmonisierung", *zur Grundspannung des Zukünftigen Verhaeltnisses von Geselschaft, Staat und Kirche in Europa,* Duncker- Humblot, Berlin 2002.

KALAYCIOĞLU, Ersin*, Çağdaş Siyasal Bilim*, İstanbul 1984.

KAPANİ, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.

KERN, Eduard, *Staat und Kirche in der Gegenwart*, Decker's Verlag, Tübingen 1951.

KÖKTAŞ, M.Emin, *"*Çağdaş Batıda Kilise-Siyaset İlişkileri: Almanya'da Katolik Kilise'nin Seçim Bildirileri", *Bilgi ve Hikmet*, Sayı12, Güz 1995.

KÖKTAŞ, M.Emin, *Din ve Siyaset, Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

KÜÇÜK, Abdurrahman- TÜMER, Günay, *Dinler Tarihi*, Ankara 2002.

LANE, Jan-Erik-ERSSON, *Politics and Society in Western Europa,* London 1987.

LENSKİ, G., *Religion und Realitaet*, (Almancaya çev. M. Frenzel), Köln 1967.

LORETAN, Saladin, Adrian- BERNET, Straham, Toni, " Das Keuz der Kirche mit der Demokratie", *zum Verhaeltnis von Katolischer Kirche und Rechtsstaat*, Theolegischer Verlag, Zürich 2006.

LUCKMAN, Thomas, *Das Probleme der Religion in der modernen Gesellschaft,* Freiburg 1963.

MICHEL, Thomas*, Laisizme Katolik Bir Bakış*, İstanbul 1994.

MİKAT, Paul, *Geschichte, Recht, Religion, Politik,* (D. Giesen, D.Ruthe), C.2, München 1984.

MONSMA, Stephen V.- SOPER, J. Christopher, *"Çoğulculuğun Meydan Okuması-Beş Demokraside Kilise ve Devlet",* (Türkçeye çev. Bilal Sambur), Liberal Düşünce Topluluğu-Avrupa Komisyonu Yayınları, Ankara 2005.

NIGOSIAN, S. A., *World Religions*, London 1975.

OKUMUŞ, Ejder, *Meşruiyet Ekseninde Din ve Devlet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2003.

ÖKTEM, Akif Emre, *Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü,* Liberte Yayınları, Ankara 2002.

ÖZDEMİRCİ, Harun-ÇOLAK, Yaşar, *Din-Devlet, Din-Siyaset İlişkisi,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.

ÖZEK, Çetin, *Devlet ve Din,* Ada Yayınları, t.y.

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 2003.

PLATON, *Devlet,* (Türkçeye çev. Neval Akbıyık), TimaşYayınları, İstanbul 2005.

PUZA, Richard- IHLİ, Stefan, "Kirchen und Religionsgemeinschaften als 'Motoren Europas'", *Bausteine zu einem Europaeischen Religionsrecht,* LIT Verlag, Berlin 2007.

ROBERT, Jaques, *Batı'da Din-Devlet İlişkileri, Fransa Örneği*, (Türkçeye çev. İzzet Er), İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih; İlkçağlardan 1918'e ve 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Otağ Yayınları, İstanbul 1983.

SCHİMMEL, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş,* Kırkambar Yayınları, İstanbul 1999.

SCHMİDTCHEN, Gerhard, *Was den Deutschen heilig ist? Religiöse und politische Strömungen in der Bundesrepublik Deutschland*, München 1979.

SCHULMEİSTER, O., *Kirche, İdeologie und Parteien,* (F. Klostermann), Wien 1966.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, D-R Yayınları, İstanbul 2000.

SPOTTS, Frederic, *Kirchen und Politik in Deutschland,* (Almancaya çev. B. Weitbrect), Stuttgart 1976.

ŞENEL, Alaeddin, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2004.

TEKİNALP G., Ü., *Avrupa Birliği Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 2000.

THEMA LAROUSSE, Tarih-Politika-Felsefe-Dinler Ansiklopedisi, İstanbul 1994.

THOMSON, David, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Metropol Yayınları, İstanbul 2002.

TOSUN, Cemal, *Avrupa Birliği'nin Din Politikaları ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları,* Yayımlanmamış Notlar.

UHLE, Arnd, *Staat-Kirche-Kultur,* Duncker-Humblot, Berlin 2004.

VERGİN, Nur, "Din ve Devlet İlişkileri: Düşüncenin Bitmek Bilmeyen Senfonisi", *Türkiye Günlüğü,* S. 29, Temmuz-Ağustos 1994.

WEBER, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu,* (Çev. Z. Arıoba), İstanbul 1985.

WERNER, Weber, *Neues Staatskirchenrecht*, Berlin 1938.

WEWER, Göttrik, "Die grossen Kirchen und das politische System der Bundesrepublic Deutschland", *Die Kirche und die Politik*, Opladen 1989.

WUTHNOV, Robert, "*Understanding Religion and Politics",* Daedalus, Summer 1991.

YAŞAYAN DÜNYA DİNLERİ, (Editör: Şinasi Gündüz), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2007.

YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Liberte Yayınları, Ankara 2002.

YEĞİN, Abdullah, *İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lugat*, İstanbul 1992.

ZACHER, Hans F., "Vorwort", *Kirche und Politik*, Düsseldorf 1982.

ZITELMANN, Arnulf, *Dünya Dinleri*, (Türkçeye çev. Nafer Ermiş), İnkılab Yayınları, İstanbul 2003.

ZULEHNER, Paul M., *Saekularsierung von Gesellscahft, Person und Religion,* Wien 1973.

İnternet Kaynakları:

www.danistay.gov.tr , (erişim tarihi: 23.05.2018)

www.ab.gov.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

www.tdk.gov.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

www.tbmm.gov.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

www.adalet.gov.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

www.avrupa.info.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

www.comece.eu, (erişim tarihi: 23.05.2018)

www.unicef.org.tr, (erişim tarihi: 23.05.2018)

www.recht-harmonisch.de, (erişim tarihi: 23.05.2018)

ÖZET

ALTUN, Elif, Avrupa Birliği Süreci'nde Almanya'da Kilise-Devlet İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Erdem, Ankara Üniversitesi, 83 sayfa.

Çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte; din ve devlet ilişkileriyle ilgili temel kavram ve tanımlara yer verilmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin din ve devlet ilişkilerine dair yaklaşımı genel olarak ele alınmıştır.

Birinci bölümde, Avrupa Birliği öncesi dönemde ve tarihi süreç içerisinde Almanya'da yaşanan dini-siyasi tecrübeler incelenmiştir. Daha sonra bu anlamda Katolik ve Protestan Kiliseleri'nin uygulamalarına değinilmiştir.

İkinci bölümde ise; Avrupa Birliği'ne katılım süreci sonunda Almanya'da Kilise-devlet ilişkilerinin hukuki, siyasi ve dini yönü ele alınarak, Almanya'nın durumuna genel bir bakış sağlanmıştır.

Din-devlet ilişkilerine ait modeller ve Almanya'nın bu konudaki tutumu ile Avrupa Birliği'nin buna ilişkin kararları ve uygulamalarına da ayrıca değinilmişitir.

Son olarak konumuzla ilgili yaşanan bazı tartışma ve sorunlar ortaya konulmuş, bu bağlama gerek dini gerekse siyasi açıdan yaklaşılarak araştırmamız bir düzleme oturtulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

ALTUN, Elif, Church-State Relations in Germany in the European Union Process, Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mustafa Erdem, Ankara Üniversitesi, 83 pages.

Master thesis consist of, introduction, two parts and result section. In the introduction, basic concepts and definitions related to religion and state relations have been mentioned. Besides, The European Union's approach to religion and state relations are generally discussed.

In the first part, religious-political experiences in Germany during the pre-European period and during the historical period are examined. Later on, the implications of Catholic and Protestant Churches have been addressed.

In the second part, at the end of the membership process of the European Union, the legal, political and religious aspects of Church-state relations in Germany are examined and the situation of Germany is oversighted.

The models of religion-state relations and Germany's attitude on this issue and the European Union's decisions and applications are also mentioned.

Finally, some controversies and problems related to our subject have been put forward, and in this context, we have tried to find a solution to our problems by investigating the problems with religious and political aspects.